Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
Францішак БАГУШЭВІЧ

НАША СЛОВА

Штотыднёвая газета (Выходзіць з сакавіка 1990 г.)

№ 41 (253)

14 кастрычніка 1995 г.

Кошт — 500 рублёў

ПОСТУП ТЫДНЯ

○ **6 КАСТРЫЧНІКА Ў МЕНСКУ Ў ДОМЕ ЛІТАРАТАРА АДБЫЎСЯ ЧАРГОВЫ IV З'ЕЗД ТАВАРЫСТВА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ІМЯ Ф.СКАРЫНЫ.** Падрабязныя матэрыялы са з'езда будуць змешчаны ў бліжэйшых нумарах «Нашага слова».

○ ***НА ЧАРГОВЫМ ПАСЯДЖЭННІ КАЛЕГІІ КАБІНЕТА МІНІСТРАЎ БЫЛО РАЗГЛЕДЖАНА ПЫТАННЕ*** *«Аб праекце Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь да 2000 года». А ў Расіі рыхтуюцца да рэферэндуму, каб праглынуць нашу дзяржаву да канца гэтага года.*

○ У ГУТАРЦЫ З КАРЭСПАНДЭНТАМ «ЗВЯЗДЫ» **МІНІСТР АДУКАЦЫІ І НАВУКІ ВАСІЛЬ СТРАЖАЎ СКАЗАЎ**: «Адносна моў. Вось гэтыя рухі ў другі бок — яны фактычна датычаць толькі пачатковай школы (у астатніх класах працэс пераходу на беларускую мову навучання не паспеў стаць такім масавым)... А пакуль прыкладна можна сказаць, што ў той жа пачатковай школе ўжо зараз — 60 працэнтаў рускамоўных першых класаў і 40 — беларускамоўных». Пры такой палітыцы, якая праводзіцца ў адносінах да нацыянальнага, да 2000 года наогул ці будуць беларускія класы ў Беларусі.

○ ***БЕЛАРУСЬ АДНАВІЛА ЗНІШЧЭННЕ ЗВЫЧАЙНЫХ УЗБРАЕННЯЎ*** *— аб гэтым заявіў на сустрэчы з прадстаўнікамі амерыканскіх дзелавых колаў Прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка.*

○ **1 КАСТРЫЧНІКА 1995 ГОДА — ДЗЕНЬ НАРАДЖЭННЯ АБ'ЯДНАНАЙ ГРАМАДЗЯНСКАЙ ПАРТЫІ,** якая прэтэндуе на ўплывовую ролю ў палітычным жыцці Беларусі. Яна створана на аснове зліцця Аб'яднанай дэмакратычнай і Грамадзянскай партый. Узначаліў новую партыю былы старшыня Нацбанка Станіслаў Багданкевіч. Намеснікамі абраны Аляксандр Дабравольскі і Васіль Шлындзікаў.

○ ***ПРАЙШОЎ РЭСПУБЛІКАНСКІ КОНКУРС НА ЗВАННЕ ЛЕПШАГА ПЕДАГОГА ГОДА.*** *Пераможцам стаў настаўнік фізікі з Драгічына Брэсцкай вобласці Уладзімір Здановіч. Размаўляючы з карэспандэнтам тэлебачання, Уладзімір Мацвеевіч паказаў сваё добрае валоданне беларускай мовай. Ёсць яшчэ людзі, якія памятаюць, што яны беларусы і іх родная мова — беларуская.*

○ **НА РАБОЧЫМ ПАСЯДЖЭННІ СУДДЗЯЎ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА СУДА ПРЫНЯТА КАНЧАТКОВАЕ РАШЭННЕ** аб даце разгляду справы аб канстытуцыйнасці прэзідэнцкага Указа № 336 «Аб некаторых мерах па забеспячэнню стабільнасці і правапарадку ў Рэспубліцы Беларусь» — слуханне справы, як планавалася першапачаткова, пачнецца 12 кастрычніка.

○ ***МІНІСТЭРСТВАМ ЮСТЫЦЫІ ЗАРЭГІСТРАВАНА РЭСПУБЛІКАНСКАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ СТУДЭНТАЎ-ПАЛІТОЛАГАЎ,*** *у якую ўвайшлі студэнты і аспіранты ВНУ. Першай пробай сіл для асацыяцыі стане ўдзел у асеннім выбарчым марафоне ў парламент. Юнакі і дзяўчаты РАСП маюць дэмакратычныя погляды на жыццё ў нашай краіне.*

«СПАДЧЫНА ПАМЕРЛАГА ДЗЯДУЛІ» *Стар. 7.*

IV з'езд ТБМ

Адбыўся IV з'езд Таварыства Беларускай Мовы імя Францішка Скарыны. Дэлегатаў ад 132-х рэгіянальных арганізацыяў віталі Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Мечыслаў Грыб і намеснік міністра культуры і друку Іван Карэнда.

Дэлегаты з'езда абмеркавалі стан роднай мовы, актуальныя праблемы беларушчыны ды супрацьстаяння русіфікацыі. З'езд прыняў Пастанову і некалькі зваротаў, абраў Старшыню Таварыства — народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча — ды новы склад рэспубліканскай Рады.

Падрабязна пра з'езд будзе ў наступным нумары.

«Роднае слова»

Пасля значнага перапынку адноўлены выпуск тэлечасопіса «Роднае слова». Выпуск, што будзе паказаны 16 кастрычніка, цалкам прысвечаны развагам пра вынікі моўнага рэферэндуму на Беларусі. У перадачы прымуць удзел дырэктар Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Аляксандр Падлужны, галоўны метадыст Міністэрства адукацыі і навукі Тамара Саўчук, настаўнікі Крашынскай школы Баранавіцкага раёна. Кожны з удзельнікаў перадачы выкажа свае развагі, меркаванні, як жыць і працаваць у новай моўнай палітычнай сітуацыі, што трэба рабіць, каб мова заняла сваё мейсца ў нашым духоўным жыцці. Плануецца, што перадача будзе насычана філасофскімі, метафарычнымі здымкамі, эмацыянальнымі эпізодамі.

Уладзімір Содаль.

НАВАГАРАДКУ — 950

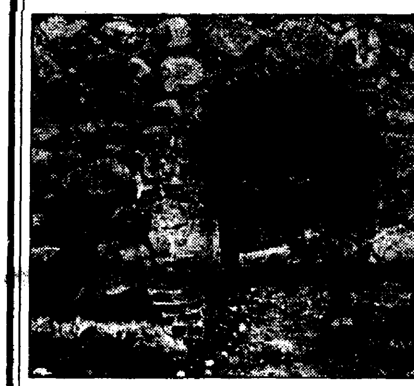

Матэрыялы чытайце на с. 8.

...А 57студэнтаў вучацца па-беларуску

5 гадоў таму на гістарычным факультэце Белдзяржуніверсітэта на аддзяленні, што рыхтуе выкладчыкаў гісторыі, пачаў працаваць паток з выкладаннем усіх прадметаў па-беларуску. Былі цяжкасці як для студэнтаў, так і для выкладчыкаў: не хапала беларускамоўных падручнікаў; паралельна са спецыяльнымі дысцыплінамі прыйшлося ўспамінаць або вучыць беларускую мову. Але **на аддзяленне з роднай мовай навучання конкурс праз усе 5 гадоў быў большы. Засвойвалі гісторыю па-беларуску 75 чалавек, па-расійску — 25.** Трэба адзначыць, што без усялякага ціску і прымусу студэнты самі выбіраюць мову навучання. На будучы год планавалася зрабіць толькі беларускамоўнае аддзяленне. Але час распарадзіўся інакшай. У рэферэндуме, як у люстэрку, адбіліся ўсе цяжкасці і недарэчнасці нашага грамадства на шляху да сапраўднай незалежнасці. І на факультэце знайшлі адзіна правільнае рашэнне: правялі апытанне. Па выніках анкетавання **2/3 першакурснікаў прагаласавала за сваю родную мову**. А сярод 15 студэнтаў, што вучацца за свой кошт, 14 абралі расійскую мову. Такім чынам, зараз 57 студэнтаў атрымоўваюць веды па-беларуску, 46 — па-расійску.

Не робячы далёкіх высноў, хацелася б дадаць, што павагі і любові да роднага слова нам, беларусам, можна павучыцца ад людзей іншых нацыянальнасцяў.

З цікавага і змястоўнага аповяду намесніка дэкана Яноўскага Алега Антонавіча я пачула, што студэнты з далёкай Афрыкі, ведаючы расійскую мову, не цураюцца вучыць і беларускую.

Ала ТАКІНДАНГ.

Актуальна ***Актуальна***

Як трэба рупіцца пра беларускую мову

У Маладзечне без перамен

На пытанні спецыяльнага карэспандэнта «Нашага слова» адказвае дырэктар Маладзечанскай беларускай гімназіі Барыс ВАЙЦЯХОЎСКІ.

— Барыс Уладзіміравіч, колькі год існуе ваша навучальная ўстанова як беларуская гімназія?

— Ужо пяты год. Уласна, яна была задуманая і адкрыта менавіта як навучальная ўстанова з беларускім статусам і агульным эстэтычным ухілам. Зразумела, тое, што яна мае статус беларускай, чалавеку, скажам, не з Маладзечна яшчэ нічога не кажа. Можна ля парадных дзвярэй мецьшыльду-«сведчанне» пра гэта, а ў настаўніцкай, у кабінеце дырэктара, у класах — зусім іншае моўнае «начынне». Наша гімназія існа беларуская: тут усе прадметы, хіба толькі за выключэннем інфарматыкі, выкладаюцца на матчынай мове. Практычна ў гімназіі беларускамоўнае асяроддзе...

— Мяркую, Вам вядомыя выказванні некаторых праціўнікаў беларушчыны: маўляў, на нашай мове нельга выкладаць натуральныя дысцыпліны — фізіку, матэматыку, хімію і г.д., маўляў, дзеці гэтыя прадметы не ўспрымаюць па-беларуску. Якія поспехі ў вашых гімназістаў па названых прадметах?

— Лічу, што праблема тут ёсць у падобнага кшталту скептыкаў, а не ў беларускай мовы. Не буду наконт іхняга скептыцызму распаўсюджвацца: веды нашых гімназістаў ад таго, што прадметы выкладаюцца па-беларуску, горшымі не становяцца. Нашы навучэнцы, напрыклад, займаюць, як правіла, на маладзечанскіх алімпіядах, у тым ліку па фізіцы, хіміі ды матэматыцы, першыя і прызавыя месцы, нядрэнна выглядаюць і на алімпіядах рэспубліканскага ўзроўню — прызоў і грамат з Менска таксама прывозяць нямала. Але яшчэ лепш пра якасць гімназічных ведаў гаворыць статыстыка: у мінулым годзе працэнт выпускнікоў, якія паступілі ў ВНУ, склаў лічбу 68, сёлета — 72. Перакананы: глыбокія веды можна атрымліваць на любой мове — беларускай, расійскай, нямецкай, англійскай, нават на мове папуасаў, якіх у свой час для цывілізаванага свету адкрыў падарожнік і вучоны Міклуха-Маклай. Былі б добрыя кадры і арганізацыя навучальнага працэсу. Яшчэ трэба жаданне такія веды атрымаць. Адзін «мой» бацька, які трошачкі выказваў падобныя сумненні, адразу ж гэтыя сумненні развеяў, калі я прапанаваў ягонае дзіця ўключыць у склад групы гімназістаў, якая павінна была паехаць вучыцца на два гады ў Германію да нашых нямецкіх сяброў. Тут ён адразу згадзіўся, а цяпер і да беларускага слова адносіцца з большай

(Заканчэнне на с.7.)

Ліст у рэдакцыю

«Жыццяпіс»

Аднойчы я зусім выпадкова па другой праграме Беларускага радыё пачуў перадачу з серыі «Жыццяпіс» пра Бону Сфорцу — жонку вялікага князя Вялікага Княства Літоўскага Жыгімонта ІІ, які ўвайшоў у гісторыю пад мянушкай «стары». У мяне з'явілася некалькі заўваг да аўтараў перадачы. Перш, там прагучаў такі выраз: «Рэч Паспалітая і Вялікае Княства Літоўскае» (знаўцы нашай гісторыі, безумоўна, заўважылі, што гэта бессэнсоўнасць). Былі іншыя недакладнасці з гістарычнымі фактамі. Я патэлефанаваў аўтару перадачы Юрыю Бykаву. Ён выслухаў мае заўвагі, падзякаваў і сказаў, што ў наступных перадачах гэтыя заўвагі будуць улічаныя. Ён сказаў таксама, што рыхтуецца перадача пра Барбару Радзівілішку. Вось гэтую перадачу я не змог паслухаць, хоць і вельмі хацеў. Быў і паўтор яе, але таксама я не змог яе пачуць — не было ў мяне праграмы Беларускага радыё.

Яўген ФІЛІПОВІЧ.

Ад рэдакцыі. *Добра, што калегі з Беларускага радыё прыслухоўваюцца да парадаў сваіх слухачоў. Але гэты ліст сведчыць і пра тое, што нават і лепшыя журналісты не заўсёды ведаюць усе, здавалася б, вядомыя гістарычныя факты, падзеі з жыцця нашай дзяржавы. Таму перадачы на гістарычную тэматыку карысныя безумоўна не толькі радыёслухачам, але і журналістам.*

З нагоды

Да 75-годдзя Слуцкага паўстання...

Адбылося пасяджэнне арганізацыйнага камітэта, які вось ужо каторы год запар ладзіць шанаванне памяці слуцкіх паўстанцаў, што восенню—зімой 1920-га пад сцягамі Беларускай Народнай Рэспублікі выступілі са зброяй у руках супраць раздзелу краіны між белапанскай Польшчай і чырвонай Савецкай Расіяй. Сёлета гэтаму чыну слуцакоў — выратавальнікаў гонару і годнасці беларусаў — спаўняецца 75 гадоў.

Старшыня культурнай камісіі БНФ «Адраджэньне», мастак Мікола Купава, які вёў пасяджэнне, яго калега па прафесіі і актывіст Народнага Фронту Яўген Кулік, гісторыкі-навукоўцы Ніна Стужынская, Уладзімір Емяльянчык, Іван Саверчанка, іншыя паважаныя людзі вырашылі ў сувязі з юбілеем паўстання правесці, пачынаючы з 1 снежня, нямала цікавых мерапрыемстваў, што будуць скіраваныя на абуджэнне гістарычнай памяці і нацыянальнага гонару грамадзян Рэспублікі Беларусь. Сярод запланаванага вызначаюцца сваёй маючай адбыцца змястоўнасцю і арыгінальнасцю так званая Акадэмія, што складаецца з чытанняў тэматычных лекцый пра Слуцкі збройны чын прафесійнымі гісторыкамі, выпуск у свет спецыяльнага паштовага канверта, выданне зборніка матэрыялаў, якія асвятляюць згаданую падзею, а таксама — арганізацыя ўрачыстасцяў на месцы жорсткіх баёў, шэраг вечарын ды канцэртаў.

Ініцыятары ўшанавання памяці нашых адважных дзядоў і прадзедаў заклікалі дэмакратычных і свядомых журналістаў як мага шырэй адлюстраваць 75-ыя ўгодкі Слуцкага паўстання на старонках газет і часопісаў, а таксама ў эфіры.

Алесь СЕРГІЕВІЧ.

Але!

Як «спыняюць» беларуска

Сёлета не Міністэрства адукацыі і навукі, а сам прэзідэнт са сваёй камандай падбіраў тэксты дыктовак для ўступных экзаменаў у ВНУ. Выпадак не ардынарны. Падобнымі справамі прэзідэнт ні аднай краіны ў свеце яшчэ не займаўся. На гэта ёсць адпаведныя ўстановы. Але наш прэзідэнт нікому не давярае, асабліва прафесіяналам. Чым гэта канчаецца — мы ўжо добра ведаем. Не выключэнне і гэтая акцыя. Яе можна было б успрыняць як чарговае прэзідэнцкае шоу, калі б не такі сумны вынік: каля 80 працэнтаў абітурыентаў завалілі прэзідэнцкую дыктоўку. Нанесена траўма тым, хто па прызнанню адзінаццаці гадоў старанна вучыўся, каб ажыццявіць мару — авалодаць спецыяльнасцю, якая дазволіла б найлепшым чынам паслужыць свайму народу. Асечка! Адсеяны найбольш свядомыя, тыя, хто аддаў перавагу дзяржаўнай і роднай беларускай мове, хто жадаў працягваць вучобу на ёй. Хто вінаваты? Настаўнікі? Самі абітурыенты? Але ж сярод іх нямала і медалістаў.

Менская гарадская Рада Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны не бярэцца высвятляць усе прычыны. Але зробім аналіз тэксту дыктоўкі (прыводзім яе цалкам).

Францыск Скарына ў Падуі

Пятага лістапада тысяча пяцьсот дванаццатага года ў храме святога Урбана ў горадзе Падуі сабралася калегія найслаўнейшых падуанскіх дактароў мастацтваў і медыцыны, каб вырашыць пытанне аб допуску да экзамена на ступень доктара медыцыны Францыска Скарыны.

Выступаючы тут, намеснік кіраўніка калегіі адрэкамендаваў Скарыну як вельмі вучонага, але беднага юнака, які ўжо мае ступень доктара мастацтваў і які прыйшоў сюды з далёкіх земляў, размешчаных, бадай, за чатыры тысячы рымскіх міль і нават болей.

Пасля запрашэння калегіі ў залу ўвайшоў сам падарожнік. На ім быў убор чалавека, якога кормяць вольныя мастацтвы, — *строгі каптан з квадратным выразам,* але нязвычныя італьянцам вусы, валасы колеру восеньскай саломы і нетутэйшы халаднаваты блакіт вачэй выдавалі ў ім чужаземца.

Вучоныя мужы глядзелі на яго трохі насцярожана і з цікаўнасцю. Гэты малады доктар прыйшоў з паўночнай, амаль казачнай, краіны гіпербарэйцаў. Аўтары некаторых кніг сцвярджаюць, што зоркі свецяць там удзень і ўначы, а паветра замярзае і падае на дол; што золата ў той краіне нязмерна болей, чым жалеза; на гарадскіх вуліцах гуляюць белыя мядзведзі, а людзі, нераўнуючы як цыклопы, маюць па адным воку пасярод ілба.

Як ні дзіўна, вачэй у сына Лукі з Полацка было двое, і гаварыў ён на лаціне, якая нічым не саступала лацінскай мове прысутных. Францыск пацвердзіў свой намер здаваць экзамен, і паводле звычаю, дакляраваў паўсюль спрыяць славе Падуанскага універсітэта. Калі пачалося абмеркаванне, прамоўцы пазіралі на іншаземца, ужо не хаваючы прыхільнасці.

Пры галасаванні ўсе члены калегіі апусцілі шары ў чырвоную вазу — Скарыну было дазволена трымаць экзамен бясплатна.

(Паводле Ул.Арлова).

Нават першае прачытанне тэксту сведчыць, што пры падборы яго не бралася пад увагу адно з асноўных патрабаванняў — недапушчальнасць варыянтных напісанняў.

Першы сказ другога абзаца мае дзве варыянтныя пунктаграмы. Слова «бадай» абітурыент меў права ўспрыняць не толькі ў значэнні «мабыць» (пабочнага), але і «амаль». Цяжка было абітурыенту аднесці спалучэнне слоў «выступаючы тут» да дзеепрыслоўнага звароту. Дзеепрыслоўе абазначае дадатковае дзеянне, а тут прымета (які намеснік), як гуляючы (трэнер), думаючы (чалавек), лятаючы (апарат). Вядома, такія дзеепрыметнікі не ўласцівы беларускай мове, але ж яны ёсць. І абітурыент меў права кваліфікаваць выраз як неадасобленае азначэнне.

У сказе "На ім быў..." абавязковы працяжнік пасля слова «выразам» (канец прыдатка). Гэта памылка.

Пунктуацыйнае афармленне сказа «Гэты малады доктар...» залежыць ад інтанацыі. Словы «паўночнай», «казачнай» будуць аднароднымі азначэннямі, калі іх прачытаць з інтанацыяй пералічэння, а не ўдакладнення. Тады коска пасля «казачнай» не ставіцца.

Наступны сказ наўрад ці змог хто з абітурыентаў запісаць так, як у тэксце дыктоўкі. У ім таксама як мінімум дзве варыянтныя пунктаграмы. Па-першае, перад другім злучнікам «што» можна не ставіць кропкі з коскай (дастаткова коскі). Да таго ж з такімі выпадкамі абітурыенты не сустракаліся (у школьных падручніках такія пунктаграмы не даюцца). Па-другое, «не раўнуючы» абітурыент меў права кваліфікаваць як пабочнае слова, выдзеліць яго з двух бакоў.

Ці варта лічыць за памылку, калі ў першым сказе перадапошняга абзаца абітурыент не паставіў коску перад злучнікам «і». Спалучэнне «як ні дзіўна» можна аднесці да абедзвюх частак складаназлучанага сказа.

У сказе «Францыск пацвердзіў...» дапушчана яшчэ адна грубая памылка — перад злучнікам «і», які звязвае аднародныя выказнікі, настаўлена коска. (Коску трэба паставіць пасля выказніка, каб абазначыць пабочнае слова).

Абітурыенты таксама мелі права напісаць з вялікай літары назву храма — касцёла Святога Урбана.

Як бачым, **дыктоўка падабрана на рэдкасць непрафесійна: у ёй дзве пунктуацыйныя памылкі, сем варыянтных пунктаграм і адна варыянтная арфаграма. Акрамя таго, у ёй на 20 слоў больш, чым дапускае норма.**

У дыктоўках мінулых гадоў таксама сустракаліся варыянтныя напісанні, але члены прыёмных камісій дамаўляліся не лічыць іх за памылкі. Сёлета ж, напалоханыя прэзідэнтам і інструктажам, прысутнасцю назіральнікаў, людзі працавалі, як робаты. Страх скаваў ініцыятыву. За памылку лічылі любое адступленне ад тэксту.

І вось вынік: пакараны дзеці, пакрыўджаны бацькі і настаўнікі, засмучаны тыя, каму не абыякава будучыня беларускай нацыі, яе культуры.

Бацькі маюць права цераз суд апратэставаць вынікі ўступнага экзамена. У дэмакратычнай дзяржаве яно так і было б. Але не ў нашай. Прэзідэнт нават не палічыў патрэбным папрасіць прабачэння ў дзяцей.

За гэты кароткі (і такі бясконца доўгі) час прэзідэнцтва на Беларусі ў каторы ўжо раз прычынена непапраўная шкода інтарэсам народа і нацыі.

Цяперашняе кіраўніцтва нават не хавае свайго абыякавага, а па сутнасці, варожага стаўлення да ўсяго беларускага. Таму ніякіх выснoў з вынікаў экзаменацыйных работ рабіць не збіраецца. Менш за ўсё цікавіць кіраўніцтва пісьменнасць выпускнікоў, іх моўная культура. Наадварот. Мэтанакіравана, крок за крокам вядзецца разбурэнне беларускай нацыянальнай сістэмы адукацыі. Напярэдадні навучальнага года Міністэрства адукацыі і навукі разаслала па школах цыркуляр, які дазваляе дырэкцыі, відома ж па жаданні бацькоў, ствараць у беларускіх школах паралелі з расійскай моваю навучання. У школах праведзены сходы бацькоў. Думкі выказаліся розныя. Але ў кіраўніцтва, якое зацікаўлена ў змене статуса школы, быў адзін важкі аргумент: ва універсітэтах вашы дзеці будуць вучыцца па-расійску. І каб зняць з сябе ўсякія магчымыя абвінавачванні, кіраўніцтва брала ад бацькоў заявы з указаннем мовы навучання. Дэмакратыя захавана. А тое, што школа стала не дэмакратычнай (бо ў дэмакратычнай школе навучанне вядзецца на роднай мове дзяцей), дырэкцыю не цікавіць.

У бліжэйшы час у гарадах зноў, як і пяць гадоў назад, не будзе беларускіх школ. Бо з 3—4 паралельных класаў, як правіла, толькі адзін у лепшым выпадку застаецца беларускамоўным. Але пратрымаюцца ва ўмовах духоўнага генацыду гэтыя класы нядоўга, бо настаўнікам сапраўды няпроста працаваць у такіх школах (трэба набываць два варыянты метадычных дапаможнікаў і інш.). Патрабаванні аб захаванні адзінага моўнага рэжыму ў школе ігнаруюцца поўнасцю. У некаторых школах сталіца на адным і тым жа ўроку вучаць і па-беларуску, і па-расійску. Словам, «моўная трасянка» набывае статус афіцыйнай мовы навучання.

Ёсць выпадкі, калі паралелі не адкрываюцца. Так, у СШ № 147 з мастацкім ухілам (дырэктар Цімафееў В.А.) усе тры другія класы зрабілі расійскамоўнымі, хаця ёсць заявы бацькоў, якія жадаюць працягваць навучанне сваіх дзяцей на беларускай мове. Ім прапануюць перайсці ў іншыя школы. Але дзе яны? І паскардзіцца няма каму. Бо нават тыя кіраўнікі, якія прыхільна ставіліся да адраджэння беларускай школы, сёння вымушаны хаваць сваю пазіцыю дзеля ўласнага выжывання. Аднаўлена практыка 30-х гадоў, калі нацыянальна свядомых беларусаў здымалі з пасад (сёння гэта робіцца «па ўласнаму жаданню»). Так, па ўласнаму жаданню нядаўна звольнены аж тры намеснікі міністра адукацыі і навукі. Замяняюць сучаснымі цімафеевымі, пятровымі, івановымі.

Дэнацыяналізацыя беларускага народа набывае новы паграмальны імпульс. Удар наносіцца па адукацыі і мове. У той жа час прэзідэнт у інтэрв'ю газеце «Известия» заяўляе аб неабходнасці абароны беларускай мовы. Дэмагогія і хлусня ўзводзяцца ў ранг дзяржаўнай палітыкі.

Менская гарадская Рада ТБМ імя Ф.Скарыны пратэстуе супраць парушэння права беларусаў на адукацыю на роднай мове, парушэння Закона аб мовах і аб адукацыі, Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і дзіцяці.

Рада патрабуе:

1. Прэзідэнту і яго структурам:

1.1. Тэрмінова спыніць разбурэнне беларускай нацыянальнай сістэмы адукацыі. Захаваць, як гэта і вынікае з рэферэндуму аб мовах, сапраўдную роўнасць — не менш 50-ці працэнтаў беларускамоўных школ, у тым ліку і ў сталіцы Беларусі. Іншае супярэчыць вынікам рэферэндуму і здароваму сэнсу.

1.2. Стварыць рэальныя ўмовы для атрымання беларусамі вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі па ўсім спектры спецыяльнасцяў на беларускай роднай мове.

Рада прапануе:

1. Стварыць дзяржаўную камісію для перагляду экзаменацыйных дыктовак абітурыентаў 1995 года па тэксту «Францыск Скарына ў Падуі».

2. Прэзідэнту Рэспублікі Беларусь А.Лукашэнку папрасіць прабачэння ў дзяцей, іх бацькоў, настаўнікаў за нанесены ім маральны ўрон, а для некаторых і пакалечаны жыццёвы лёс. Гарантаваць абітурыентам, якія напісалі дыктоўку на

Актуальна

Леанід Лойка: Не мець добрага дэмакра вялікая небяспека

Гісторык, рэдактар часопіса «Беларуская Мінуўшчына» Леанід Лойка — адна з ключавых фігур у Партыі народнай згоды. Але размова з вядомым палітыкам — не толькі пра справы ўнутрыпартыйныя.

— Аналізуючы нядаўнія падзеі грамадска-палітычнага жыцця на Беларусі, азіраючыся на майскія выбары, відавочна заўважаеш: дэмакратычныя сілы пацярпелі паражэнне...

— Паражэнне? А хто выйграў?.. Праўда, аграрная партыя набрала пэўную колькасць мандатаў. Але ж парламент не выбраны. Значыць, калі паражэнне, дык агульнае, усіх нас, кожнага з выбаршчыкаў. Гэта небяспечна — не мець паўнацэннага парламента.

Чаму ўсё ж такі не адбыліся выбары? На прэзідэнцкіх выбарах, як памятаеце, не было праблемы кворуму. Змена ўлады, змена палітыкі не прынесла стабільнасці, дабрабыту. Расчараванае грамадства адпаведна і адрэагавала — не пайшло на выбары. Высновы з гэтай нагоды ў першую чаргу павінны зрабіць улады.

— А што ўладзе... Яна ўсё адно засталася на сваім месцы. Больш таго — улада падкрэслівае, што народ выказаў прыхільнасць ёй, а не пэўным палітычным, у тым ліку — і дэмакратычным — сілам.

— Улады вымушаныя рэагаваць на паводзіны грамадства. Усенародна абраны прэзідэнт наўрад ці будзе індыферэнтны да таго, як будуць людзі галасаваць на наступных выбарах. У тым ліку на прэзідэнцкіх. Для гісторыі народа пяць гадоў дэпутацкай ці прэзідэнцкай кадэнцыі — гэта імгненне, той час, за які згарае зорка.

— ПНЗ выступіла з ініцыятывай аб стварэнні сацыял-дэмакратычнага блока. Наколькі вы цяпер мацнейшыя?

— Баюся сцвярджаць, што мы сталі вельмі моцныя. Адно хіба бясспрэчна, што ў тры разы мацнейшымі, чым былі. Ізноў (цяпер ужо гэта задача ўсяго блока) нас, незалежна ад вынікаў выбараў, турбуе праблема фарміравання палітычнай культуры грамадства. Калі ў выбарах удзельнічае 20—30 партый, то людзям цяжка ацаніць іх, цяжка зрабіць выбар. У ЗША — дзве партыі, паміж якімі дзеляцца галасы выбаршчыкаў. У Германіі — тры ці больш моцныя партыі. У гэтых краінах — старая адшліфаваная дэмакратыя. Іншая справа Польшча, Расія — краіны новай дэмакратыі, дзе за выбаршчыкаў змагаюцца дзесяткі партый. Ды і Беларусь па колькасці партый стараецца не адставаць. Вось мы і імкнёмся дапамагчы людзям зрабіць гэты выбар. Безумоўна, у аб'яднанні закладзены элементы палітычнай кан'юнктуры...

— Як будзе дзейнічаць ваш блок на маючых адбыцца выбарах?

— Калі на момант адарвацца ад задач блока, я б наступным чынам вызначыў іерархію мэтаў на маючых адбыцца выбарах: а) парламент павінен быць сфарміраваны, бо ён дзяржаве патрэбны; б) парламент павінен у сваёй большасці быць дэмакратычным і патрыятычным; в) і толькі апошняя прыступка ў іерархіі задач дня — дабіцца як мага больш месцаў для партый сацыял-дэмакратычнага блока.

Усе тры партыі вылучаць, на маю думку, не больш чым 70 кандыдатаў (а гэта, як вядома, палова акруг, дзе будуць праходзіць выбары) Ста-

Але!

моўных школьнікаў

«4» і «5», залічэнне ў ВНУ без уступных экзаменаў.

Рада заклікае:

Шаноўныя грамадзяне Беларусі! Не паддавайцеся на прапаганду праціўнікаў вяртання беларусам іх роднай мовы, культуры і гістарычнай памяці. Адстойвайце свае права вучыць дзяцей на роднай мове. Памятайце, што недалёка той час, калі ўсе вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя ўстановы, як ва ўсіх народаў свету, будуць працаваць на беларускай мове, а грамадства будзе жыць у беларускамоўным інфармацыйным асяроддзі. І вашы дзеці павінны быць падрыхтаваны да гэтага. Беларусь больш не будзе за вашы грошы рыхтаваць спецыялістаў для другой дзяржавы, як не будзе аддаваць сваю зямлю пад вайсковыя гарадкі і палігоны другой дзяржавы, як не дазволіць бясплатна карыстацца сваімі транспартнымі артэрыямі і паветранай прасторай. Здароўя гонару і самапавагі, шаноўныя беларусы!

Прынята аднагалосна 19 верасня 1995 г. Пратакол № 7.

Менская гарадская Рада Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны.

Тэл. 21-71-50.

Беларуская мова як палітыка

Лёс 2-га «А» класа ў СШ № 1 вісіць на валаску...

Гэта пісьмо карэспандэнту «Нашага слова» на днях перадаў дзеяч-адраджэнец, вядомы мастак-графік Мікола Купава, са згоды ўсёй групы падпісантаў для публікацыі ў газеце. Ён сам і ягоныя сябры па бядзе, чыіх дзяцей і ўнукаў гвалтам гоняць у расійскамоўнае навучанне, яшчэ спадзяюцца, што галоснасць, публікацыя ў друку нечага вартая. А раптам да крыку адчаю, да пратэсту супраць этнацыду прыслухаюцца чыноўнікі адукацыйнай галіны краіны ці чыноўнікі з Менскага ГУА?

Міністру адукацыі і навукі сп.В.І.Стражаву

Паважаны спадар Міністр!

Вашым антыканстытуцыйным распараджэннем ад 17 траўня 1995 года ў нашай краіне створана канфрантацыя ў грамадстве. Пачалося неверагоднае супрацьстаянне бацькоў і настаўнікаў, школы і дзяцей, нават дзяцей і бацькоў. Сталі гвалтоўна закрывацца беларускія класы (беларускіх школ, дарэчы, у Менску і не было). Шавіністычнымі коламі вядзецца вайна па знішчэнні беларускай школы. З працы ў Міністэрстве звольнены сумленныя людзі Т.Галко і Г.Пятроўскі, якія не згадзіліся з палітыкай улады ў галіне асветы.

Беларускія класы, якія ўжо існавалі некалькі гадоў, мэтанакіравана разбураюцца. На валаску вісіць лёс 2-га «А» класа ў 1-й сярэдняй школе г.Менска, якая мае статус беларускай. Людзі, якім ненавісна беларуская школа і мова, дамагаюцца пераводу сваіх унукаў і дзяцей на расійскую мову навучання. Але гэта яшчэ не ўсё: яны хочуць памяняць мову навучання для ўсяго класа і, дабіваючыся гэтага рознымі сродкамі, прымушаюць іншых бацькоў падпісваць патрэбныя ім заявы. Дык дайце ім волю, і няхай яны пакінуць нас у спакоі!

Мы хочам вучыць сваіх дзяцей на роднай, дзяржаўнай мове. Патрабуем спыніць разбурэнне нацыянальнай школы! Патрабуем спыніць вайну ў школе! Дайце дзецям спакойна вучыцца. Патрабуем пакінуць рэальна існуючыя беларускія класы ў 1-й сярэдняй школе г.Менска. Абараніце нашы законныя правы, гарантаваныя Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь.

23.09.1995 г.

[подпіс] Мікалай Мікалаевіч Купава - дзед Марыі Дзяндзік

[подпіс] Ірына Мікалаеўна Дзяндзік - маці Марыі Дзяндзік

Анатолий Алексеевич Ковалев - отец Даши Ковалевой

Шчасная - Шчасная Ірына Іосіфаўна - маці Аляксея Шчаснага

Олефиренко Валерий Васильевич - В.Ол. - отец Татьяны Олефиренко

Стрельцова Анна Николаевна - [подпіс] мать Александра Стрельцова

На 25.09.1995 г. клас гвалтам пераведзены на рускую мову выкладання. Патрабуем неадкладна аднавіць навучанне нашых дзяцей на беларускай мове.

[подпіс] 27.09.1995 г.

* * *

Як паведаміў прадстаўніку рэдакцыі Мікола Купава, ягонае наведванне з гэтым лістом Міністэрства адукацыі плёну не прынесла. Вось і хочацца задаць паважаным міністру, старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, Генеральнаму пракурору краіны, шаноўнаму прэзідэнту адно пытанне: ці ёсць у нашай рэспубліцы Закон, які б гарантаваў спадарам Міколу Купаву, Ірыне Дзяндзік, Анатолю Кавалёву, Ірыне Шчаснай, Валерыю Аліфірэнку, Ганне Стральцовай, што за распальванне міжнацыянальнай варажнечы панясуць поўную адказнасць тыя, хто здзекуецца з дзіцячых душ і душы нашага народа — беларускай мовы, хто засявае д'ябальскім насеннем нянавісці сэрцы людзей адной нацыі да людзей другой нацыі, якая, на дзіва, лічыцца нацыяй братоў-славянаў. Ці так павінен паводзіць сябе брат?

Ва ўсёй гэтай гнюснай гісторыі з вышутхваннем роднага слова карэннай нацыянальнасці краіны за парог 1-й сярэдняй школы сталіцы ўсё ж саграе сэрца адна акалічнасць: у згаданым лісце тры чалавекі паставілі свае подпісы на расійскай мове. Значыцца, разумеюць людзі: іхнім Танечцы, Дашы і Сашку жыць у Беларускай дзяржаве, а таму трэба вучыць мову беларускага народа. Ды вось тое, што разумеюць звычайныя людзі, адмаўляюцца разумець шавіністы, якія дарваліся да ўлады і твораць зло, тварыць этнацыд. Але ж, мусіць, прыйдзе час, калі за гэта з іх сурова спытаюць імем Беларускай Канстытуцыі, імем чалавечай маральнасці.

Алесь МІКАЛАЙЧАНКА.

Актуальна

тычнага парламента — для народа

вячы, безумоўна, задачу перамагчы, мы ўсё ж свядома палову акруг аддаём іншым палітычным сілам.

— Вы адмаўляеце ўжо абраным дэпутатам у патрыятызме і дэмакратызме?

— Ну, што Вы! Крый божа! Мы не прэтэндуем на манаполію на патрыятызм і дэмакратыю ў адрозненне ад некаторых іншых партый. А большасць выбраных дэпутатаў мы проста не ведаем.

— Якімі вам бачацца адносіны паміж парламентам і прэзідэнтам?

— Парламент у любым складзе будзе адстойваць свае правы вышэйшай заканадаўчай улады. Адносіны, безумоўна, будуць няпростымі... Якім жа акажацца вынік спаборніцтва ці супрацоўніцтва, залежыць ад шэрагу фактараў. Для Беларусі лепей, каб прэзідэнт і парламент дапаўнялі, кантралявалі адзін аднаго. Канфрантацыі ўсё ж можна чакаць. Як, між іншым, і роспуску парламента. Рэферэндум даў на тое прэзідэнту маральнае права. Магчыма і супрацьдзеянне з боку парламента — абмежаванне канстытуцыйных паўнамоцтваў прэзідэнта. Дарэчы, Партыя народнай згоды з самага пачатку агітавала за моцны парламент, якому быў бы падуладны моцны ўрад. А прэзідэнт, кіраўнік дзяржавы, павінен выконваць толькі дакладна акрэсленыя функцыі. Як, скажам, у Польшчы альбо Італіі.

— У размове з вамі мы не можам абмінуць справы ўнутрыпартыйныя, згодаўскія. Скажыце, калі ласка, чаму Карпенка пазбаўлены лідэрства ў вашай партыі?

— На апошнім з'ездзе са 195 дэлегатаў толькі 7 не падтрымалі левацэнтрысцкі курс на стварэнне сацыял-дэмакратычнага блока. Так што ніякага расколу не адбылося.

Згодна статута, на чарговым з'ездзе, які прайшоў у верасні, павінна была адбыцца змена старшыні партыі. І яна адбылася. Карпенка ж з той плеяды сучасных палітыкаў, якія могуць працаваць толькі на свае палітычныя мэты, не схільныя прытрымлівацца нейкіх там партыйных інтарэсаў, правілаў дэмакратыі. Ва «ўсебеларускім спаборніцтве» палітыкаў-адзіночак (сюды б аднёс С.Шушкевіча, А.Лукашэнку) перамог адзін, ён атрымаў падтрымку выбаршчыкаў і вышэйшую пасаду. Іншым няма чаго рабіць. Карпенка на партыю працаваць ніколі не хацеў і не ўмеў. А шкада.

Распытваў Алесь КАРЛЮКЕВІЧ.

Маладая Беларусь

Жывое слова «Жывога слова»

Тэатр «Жывое слова», удзельнікамі якога сталі непрафесійныя выканаўцы — студэнты педагагічнага інстытута (цяпер — Беларускага педагагічнага універсітэта), увесну наступнага года адзначыць сваё 30-годдзе. Вядомасць яму надаюць не толькі частыя гастрольныя паездкі — толькі летась акцёры аб'ездзілі 8 раёнаў Беларусі, але яго статус тэатра чытача, а таксама беларуская мова, якая стала гучаць са сцэны. На працягу апошніх пяці гадоў мастацкім кіраўніком тэатра з'яўляецца Юрый Чарэнка, інтэрв'ю з якім прапануем нашым чытачам.

— Сёння тэатр мае тое ж аблічча, што набыў трыццаць гадоў таму?

— Мы імкнёмся захаваць традыцыі, што склаліся за 25 папярэдніх гадоў, але гэта не значыць, што мы не імкнёмся да змен. Мяняецца жыццё, мяняемся мы самі, а значыць, адбываюцца змены і ў нашым тэатры. «Жывое слова» — тэатр літаратурны, але мы займаемся не толькі чытаннем. Яго акцёры спяваюць, выконваюць мініяцюры, але самая важная наша праца — спектаклі. Мы працуем пераважна з беларускім матэрыялам, звяртаючыся да публікі па-беларуску. Гэта, калі хочаце, пазіцыя. Бо розныя тэатры прадстаўляюць культуры розных народаў — гэтак і мусіць быць.

— Так было заўсёды?

— Калісьці ў рэпертуары тэатра чаргаваліся расійскамоўныя і беларускамоўныя пастаноўкі. Але апошнія пяць гадоў мы працуем толькі з беларускім матэрыялам. Прычына гэтаму простая: мы карыстаемся творамі пераважна мясцовых аўтараў, але ў Беларусі, якая называе сябе расійскамоўнай, не склалася мясцовай расійскамоўнай літаратуры — ёсць толькі больш ці менш удалыя спробы. Гэта — яшчэ адна нам падстава карыстацца сваім і рабіць сваё.

— Ці не надае гэта вашай творчасці рысаў прапаганды?

— Мы не прапагандысты і не місіянеры. Тое, што мы робім, патрэбна і акцёрам, і гледачам — тым з іх, якія, адчуваючы сваю беларускасць, саромеюцца выказаць яе. Тут яны адчуваюць сябе сваімі сярод сваіх. Мы не прапагандуем беларушчыну, а ствараем яшчэ адзін яе асяродак. А тое, што сёння беларускія артысты могуць выглядаць агітатарамі, ёсць вынік адлюстравання настрою грамадства.

— Хто вашыя гледачы?

— Найчасцей гэта моладзь — студэнты, навучэнцы школ. Гэтая аўдыторыя — самая ўдзячная. Я памятаю, як пасля выступлення ў адной з віцебскіх школ да нас падышла яе настаўніца і сказала: каб часцей да іх прыязджалі падобныя выканаўцы, агітаваць вывучаць беларускую мову нікога не давялося б. Магчыма, на фармаванне дзіцячай свядомасці значна больш, чым без ахвоты чытаныя творы класікаў са школьнай праграмы, уплываюць словы герояў Караткевіча, якія гучаць са сцэны, быццам з першых вуснаў.

— Ці адбіліся на тэатры ці яго рэпертуары змены грамадскай думкі, зафіксаваныя рэферэндумам у дачыненні да мовы?

— На жаль, пазіцыя вызначаная раз і назаўсёды: мы робім тое, што робім. І мы не збіраемся адступаць ад гэтага з прычыны змены, як казаў Мікіта Зносак, «сытуацыі». Абставіны мяняюцца, але мы не збіраемся да іх прыстасоўвацца. Хаця ў сваёй творчай дзейнасці мы мусім рэагаваць на змены і робім гэта. У рэпертуары «Жывога слова» пасля пяцігадовага перапынку з'явілася першая расійскамоўная пастаноўка, героі якой разглядаюць творчасць класіка літаратуры нашых суседзяў Пушкіна з пункту гледжання адпаведнасці ягоных твораў поглядам цяперашняга нашага ўрада на стасункі з Расіяй. У заключнай сцэне твора абвінавачанага ў беларускім нацыяналізме Пушкіна абвяшчаюць забароненым. Гэта, канешне, жарт. Але адначасова гэта і наш адказ на падзеі ў краіне.

— Мне вядома, што з гастролямі вы ездзілі не толькі па краіне, але і за мяжу...

— Шэсць гадоў таму мы ўпершыню прыехалі ў Польшчу, у Беласток. Там выступілі ў Беларускім грамадска-культурным таварыстве. На канцэрт прыйшла ўся мясцовая беларуская эліта — дзесятка паўтара асобаў. І мы падумалі: ці не паспрабаваць нам выступіць у вёсках Беласточчыны — не перад актывістамі, а перад людзьмі, якія часцей называюць сябе праваслаўнымі ці тутэйшымі, чым беларусамі. З гэтага часу ўжо на працягу пяці гадоў дзякуючы супрацоўніцтву з мясцовым беларускім тэатрам «Балаган», якім кіруе Янка Мордань, адбываюцца нашыя штогадовыя вандроўкі па Беласточчыне. На працягу некалькіх дзён мы ходзім з вёскі ў вёску, за гэтыя пяць гадоў абышлі іх каля трыццаці. Гэтыя вандроўкі аказаліся для нас надзвычай важнымі, і там, на Беласточчыне, мы сустракаем людзей (асабліва гэта датычыць старэйшага пакалення), якія гавораць па-беларуску не з пераканання, а таму, што па-іншаму не ўмеюць. Думаю, гэта асяроддзе і ўспрыняцце ім нашай творчасці аказалі найбольшы ўплыў на «Жывое слова» і канчаткова замацавалі зроблены намі выбар як беларускага і па зместу, і па духу тэатра.

— Дагэтуль мы гаварылі пра мінулае. А што чакае вас у будучыні?

— Артысты тэатра — студэнты. Штогод адны з іх, скончыўшы навучанне, сыходзяць, але іх месцы займаюць іншыя. Гэта — падстава трываласці тэатра і захавання ім аблічча маладзёжнага. Таму варта гаварыць пра будучыню не калектыва, а нашых былых акцёраў, цяперашніх настаўнікаў. Я маю пэўнасць: тое, што ўкладзена ў іхнія душы «Жывым словам», захаваецца назаўсёды.

Распытваў Ул.ПАНАДА.

Згадкі

Застаўся верны незалежніцкім ідэалам

Многія дзеячы беларускага вызвольнага руху першай паловы XX ст. цярпелі ад тэрору не аднаго, а нават некалькіх акупантаў. І бальшавікі, і палякі, і немцы баяліся беларускіх патрыётаў ды «кідалі іх у турмы, лагеры ці нават і проста «ліквідавалі». Толькі адзінкі прайшлі праз катавальні акупантаў і засталіся жывымі. Адным з іх быў Юры Аляксандравіч Сабалеўскі.

Юры Сабалеўскі нарадзіўся 24 красавіка 1889 г. у Стоўбцах. Вывучыўся на агранома ды працаваў большую частку жыцця землямерам. Быў супрацоўнікам беларускае газеты «Наша ніва».

Пасля Рыжскага дагавору 1921 г. Заходняя Беларусь заставалася пад польскай акупацыяй. Тут узняўся масавы народны вызвольны рух. Ю.Сабалеўскі за свой патрыятызм і прапаганду незалежніцкіх ідэй быў арыштаваны і апынуўся ў навагарадскай турме. Вызвалены ў 1922 г. па пастанове польскага сойму. Прычынай гэтага было абранне Сабалеўскага паслом у сойм на месца М.Кахановіча, які выехаў у БССР.

Пасля расколу Беларускага Клуба і ўтварэння пасламі, што выйшлі з яго, клуба Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ), Юры Сабалеўскі «хістаўся, куды прыстаць: да нас ці да Грамады, — успамінаў сенатар В.Рагуля, — я яму сказаў, што калі ён думае шукаць у будучыні ратунку на ўсходзе — дык няхай ідзе ў Грамаду, калі ж думае застацца ў Польшчы, дык лепш далучыцца да нас, не задумваючыся аб тым, што нас чакае (г.зн. да Беларускага нацыянальнага пасольскага клуба)». Сабалеўскі далучаецца да грамадоўцаў.

На пачатку 1927 г. польскія ўлады правялі арышты кіраўнікоў і найбольш актыўных сяброў Грамады. Ю.Сабалеўскі выпадкова выратоўваецца ад арышту і нелегальна перабіраецца ў Германію. Праз год вяртаецца ў Польшчу, дзе яго арыштоўваюць і кідаюць у віленскія Лукішкі. Следства цягнецца доўга. Толькі ў канцы 1932 г. Ю.Сабалеўскі атрымаў прысуд: 6 гадоў турмы з залічэннем часу следства. Выходзіць на волю былы пасол у 1934 г.

На пачатку Другой сусветнай вайны польская паліцыя зноў арыштоўвае Ю.Сабалеўскага як «небяспечнага беларускага нацыяналіста» і адпраўляе ў Картуз-Бярозаўскі канцлагер. Падчас налёту германскіх самалётаў на транспарт Сабалеўскі ўцякае ад канвою і вяртаецца ў Стоўбцы.

З прыходам бальшавікоў ён працуе прарабам на будоўлі, але хутка арыштоўваецца цяпер ужо НКВД. Сталінскія апрычнікі збіраліся знішчыць ацалелых апошніх дзеячаў Грамады як «агентаў польскай разведкі». Толькі пачатак германскай агрэсіі выратаваў Ю.Сабалеўскага ад немінучай смерці. Падчас бамбёжкі немцамі Баранавічаў ён уцякае з турмы.

Як і шмат іншых беларускіх дзеячаў, былых вязняў бальшавіцкіх турмаў, Ю.Сабалеўскі карыстаецца даверам у немцаў. Яго прызначаюць бурмістрам Баранавічаў. Карыстаючыся сваім становішчам, Юры Сабалеўскі праводзіць патрыятычную працу. Ён дамагаецца, каб усе каталіцкія і праваслаўныя святары ў Баранавіцкай акрузе карысталіся беларускай мовай. Зразумела, дзейнасць ягоная выклікала варожасць да яго польскіх і савецкіх партызанаў.

27 чэрвеня 1943 г. Ю.Сабалеўскі прызначаецца новым старшынём Галоўнае Управы Беларускае Народнае Самапомачы і пераязджае ў Менск.

У снежні 1943 г. была створана Беларуская Цэнтральная Рада на чале з Р.Астроўскім. Сабалеўскі ўвайшоў у БЦР як другі віцэ-прэзідэнт, адказваў за аддзел сацыяльнага забеспячэння.

Шмат хто прасіў дапамогі ў кіраўніка Самапомачы, і ён усім стараўся дапамагчы. Язэп Малецкі ўжо на эміграцыі пісаў пра Ю.Сабалеўскага так: «Гэта быў прынцыповы чалавек у справах нястолькі нацыянальных, колькі маральных, што ня менш цэннае ў нацыянальнай працы. Ён бічаваў і дробныя водхіны ад маралі, часам па-пурытанску... Ён любіў часта паўтараць фразу: «Малы чалавек — малы клопат, большы чалавек — большы клопат».

Заканчэнне вайны застала Ю.Сабалеўскага ў Заходняй Германіі. Спачатку ён жыве ў лагеры ДП у Эльвангене, а пасля ў Міхельсдорфе і Бакнангу.

Ю.Сабалеўскі і на эміграцыі застаўся верным незалежніцкім ідэалам. Ён з'яўляўся адным з арганізатараў Сялянска-Работніцкай Партыі Вызвалення Беларусі, увайшоў у аднаўлёную Беларускую Цэнтральную Раду, дзе быў старшынём калегіі.

У 1950 г. Юры Сабалеўскі эмігруе ў ЗША, працуе мулярам у будаўнічай фірме, а пасля ў французскім шпіталі ў Нью-Йорку. Бярэ актыўны ўдзел у грамадска-палітычным жыцці беларускай эміграцыі. У снежні 1952 г. на 13-м чарговым пленуме БЦР быў выбраны старшынём пленума.

Жыццё ў ЗША яму не падабаецца, клімат Нью-Йорка цяжка адбіваецца на ягоным здароўі. У ліпені 1957 г. Ю.Сабалеўскі вырашае вяртацца ў Заходнюю Германію. Там ён жыве ў Баэнфурце, а пасля ў Кірхэн унтэр Тэкк. Па-ранейшаму шмат працуе, не парывае сувязяў з былымі аднадумцамі.

26 снежня 1957 г. раніцай на пероне чыгуначнай станцы горада Кірхэн унтэр Тэкк Юры Сабалеўскі раптоўна памірае ад інфаркту. Яго пахавалі сябры на мюнхенскіх могілках Фэльдмохінг.

Пасля смерці Сабалеўскага хадзіла шмат чутак пра дачыненне да яе «нейкіх зацікаўленых асоб». Дарэчы, В.Рагуля пісаў яшчэ за некалькі гадоў да смерці Ю.Сабалеўскага: «Гэта чалавек асцярожны, падазраваючы, і, я сказаў бы, палахлівы. Яму ўсё здавалася, ды і цяпер здаецца, што ўсюды за ім ганяюцца агенты польскай дэфензівы і савецкага МВД». Іншыя, пішучы пра «таемную, раптоўную смерць» Ю.Сабалеўскага, абвінавачваюць у ёй Р.Астроўскага. Яны аргументуюць гэта тым, што Сабалеўскі шмат ведаў пра грошы Камінтэрна, частка якіх у 30-я гады трапіла да Астроўскага. Нельга забываць, што якраз напрыканцы 50-х гадоў у Заходняй Германіі агентам КДБ Б.Сташынскім адмыслова зброяй былі забітыя ідэолагі ўкраінскага нацыяналізму Рэбет і Бандэра. Яны таксама памерлі ад «інфаркту»...

Сяргей ЁРШ.
г.Слонім.

Беларускае замежжа

«Białoruskie Zeszyty Historyczne»

Убачыў свет трэці нумар гэтага навуковага альманаха, што выдаецца ў Беластоку ***два разы на год Беларускім гістарычным таварыствам.***

Сама цікавымі для чытачоў у Беларусі з'яўляюцца дзве ягоныя асаблівасці: найбольшую ўвагу стваральнікі выдання надаюць гісторыі і сучаснасці беларусаў, якія жылі і жывуць на тэрыторыі сучаснай Польшчы, і тое, што ў «Сшытках» друкуюцца матэрыялы арыгінальныя, нідзе дагэтуль не друкаваныя. У чарговым нумары — даследаванне герба роду Хадкевічаў, аўтар якога А.Шаланда абгрунтоўвае ягонае беларускае, а не польскае, як лічылася раней, паходжанне; артыкул М.Ледке «Уплыў змены веравызнання на культурныя і моўныяператварэнні ў асяроддзі рускай шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў другой палове XVI стагоддзя»; «Беларуская самаахова на Беласточчыне ў 1945—1947 гадах. Прычыны стварэння і дзейнасць» С.Іванюка; «Аб патрэбе адзінай канцэпцыі гісторыі Беларусі да 1919 года» С.Александровіча ды іншыя.

Акрамя таго, у альманаху апублікаваны справаздачы з навуковых канферэнцыяў, вялікая колькасць крынічных і біяграфічных матэрыялаў, фотаздымкі (на вокладцы — фатаграфія ўдзельнікаў беларускай палітычнай канферэнцыі 1921 года ў Празе), рэцэнзіі. Каб даць нашым чытачам магчымасць азнаёміцца з публікацыямі «BZH», прапануем скарочаны пераклад — рэцэнзіі на першыя два тамы «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі».

Энцыклапедыя гісторыі Беларусі, т. 1, 2, Менск, 1994

З'яўленне гэтага выдання стала падзеяй у беларускай культуры, перадусім, праз яго навуковы ўзровень.

У адной публікацыі немагчыма нават бегла разгледзець пытанні, што асвятляюцца ў мностве грунтоўных артыкулаў гэтых двух тамоў. Таму абмяжую ўвагу тэмай, найбольш мне блізкай: навейшай гісторыяй грамадства і дзяржавы.

Як прыклад адыходу ад спрашчэнняў і слушнай трактоўкі падзеяў трэба назваць артыкул А.Палуяна «Беларуская сялянска-работніцкая Грамада» (т. 1, с. 416). Палуян слушна піша пра дапамогу камуністаў Грамадзе ў арганізацыі і дзейнасці кіраўніцтва ды мясцовых суполак, але не ўжывае пастулата Анатоля Сідарэвіча, які называў Грамаду "экспазітурай КПЗБ" («Нёман» № 7, 1990, с. 149), бо падобнае сцвярджэнне зніжае ўзровень самастойнасці беларускага нацыянальна-вызвольнага руху. Удзел у ім і ў яго кіруючых органах камуністаў быў, без сумлеву, значным, але гэта быў хаўрус, абумоўлены тагачаснай сітуацыяй. Цяпер, аглядаючыся ў мінулае і ведаючы, як Сталін ліквідаваў лепшыя кадры Грамады, мы бачым і ведаем, што спадзяванні Тарашкевіча на гэты хаўрус былі марнымі. Між іншым, варта нагадаць, што Тарашкевіч (як і Рак-Міхайлоўскі) ніколі камуністам не быў. Сапраўды, ён уступіў у КПЗБ і быў яе сябрам — гэта было вынікам заключанага з камуністамі хаўрусу. Але, ведаючы мінулае гэтага чалавека, цяжка паверыць, што ў 1922—1924 гадах ён раптам навярнуўся ў камунізм.

Тое, што ў энцыклапедычных артыкулах «Вільня», «Віленскі універсітэт» напісана, як шмат гэты горад і універсітэт значылі для беларусаў і хто з вядучых беларускіх дзеячаў жыў і дзейнічаў у Вільні, — рэч цалкам зразумелая. Але ані пра палякаў, ані пра віленскіх яўрэяў, ані пра літоўцаў — пра іхнія арганізацыі, культуру ды іншае ў артыкуле пра Вільню няма нічога.

Артыкул пра Віленскі універсітэт пачынаецца словамі "Найстарэйшы на тэрыторыі Беларусі і Літвы». Але ў вялікім артыкуле няма і слова пра тое, што гэта быў універсітэт польскі, які адыграў істотную ролю ў развіцці польскай культуры і навукі.

Пэўныя сумлевы выклікае, між іншым, залічэнне да беларускіх дзеячаў Іахіма Храптовіча (1729—1812) — аднаго са стваральнікаў Камісіі народнай адукацыі, Льва Сапегі (1557—1633) — удзельніка маскоўскіх паходаў Стэфана Баторыя ды Марціна Пачобута-Адляніцкага (1728—1810) - езуіта і рэктара (з 1780 г.) Віленскай акадэміі. Далей у артыкуле напісана, што створаныя езуітамі амаль ва ўсіх буйных гарадах Беларусі калегіумы мелі «вялікае значэнне для пашырэння асветы на Беларусі, знаёмства беларускага грамадства з дасягненнямі заходнееўрапейскіх навук, падрыхтоўкі нацыянальнай інтэлігенцыі». Тут узнікае пытанне: што значыць вызначэнне «нацыянальнай»? Калі беларускай, дык гэтыя калегіумы не толькі, як сказана ў артыкуле, спрыялі «ўмацаванню каталіцкай царквы», але былі асяродкамі паланізацыі. Гэты бок іх дзейнасці ў артыкуле замоўчваецца. Трэба аднак дадаць, што, нягледзячы на недахопы, артыкул пра Віленскі універсітэт падае больш канкрэтных звестак пра гісторыю гэтай вучэльні — асабліва ў даўнейшыя часы — чым польская Encyklopedyja PWN, выдаваная ў 1962—1969 гадах.

У вялікім артыкуле «Вільня» не гаворыцца ні слова пра ролю гэтага горада ў яўрэйскай культуры не толькі Беларусі, Літвы і Расіі, але і ўсяго свету. Але ж не выпадкова яўрэі ўсяго свету называлі Вільню «Літоўскім Ерусалімам». Менавіта там быў у 1925 годзе створаны першы ў свеце сучасны Яўрэйскі навуковы інстытут, знішчаны гітлераўцамі ў час акупацыі, але адноўлены ў Нью-Йорку і існуючы дагэтуль пад той жа назвай. Менавіта там з 1910 года дзейнічала Віленскае выдавецтва Барыса Клецкіна, пра якое артыкул згадвае адной фразай — «у трыццатых гадах зачынены яго беларускі аддзел». Але ж гэты аддзел быў толькі малой часткай цэлай установы[1], буйнейшага ў тагачаснай Еўропе выдавецтва яўрэйскай літаратуры.

Праглядаючы артыкулы на літару «А», я не ўбачыў прозвішча аднаго з заснавальнікаў сучаснай яўрэйскай літаратуры і яе класіка — народжанага ў Капылі Шалома Якава Абрамовіча, найбольш вядомага пад псеўданімам Мэндэле Мойхэр Сфорым.

Праглядаючы раздзел «В», я ўспомніў тры прозвішчы, хіба што праз памылку ў ім не згаданыя:

1. Врублеўскі Тадэвуш (1858—1925) — адна з самых вядомых і выдатных фігур Вільні. Вялікі дэмакрат, сябра беларусаў і літоўцаў, які падтрымліваў іх нацыянальныя памкненні, выдатны праваабаронца, які на пачатку 20-х гадоў абараняў беларускіх сялян ды палітычных вязняў у польскіх судах. Завяшчаў грамадную бібліятэку Врублеўскіх Вільні з умоваю: у выпадку любых палітычных змен бібліятэка не можа быць вывезеная з горада. Цяпер гэты кнігазбор складае аснову бібліятэкі Акадэміі навук Літвы.

2. Вакар П. Ніколас — аўтар вялікай і грунтоўнай працы «Belorussia — the making of a Nation», выдадзенай у 1956 годзе ў ЗША

3. Вакар Уладзімір (1885—1933) — эканаміст, грамадскі дзеяч, публіцыст. На пачатку 20-х гадоў выдаваў у Варшаве часопіс «Przymierze», які шмат увагі ўдзяляў справам нацыянальным. У ім, між іншым, Тарашкевіч апублікаваў свой вядомы артыкул «Беларускія палітычныя пастулаты».

Даволі шмат месца ў абодвух тамах прысвечана гісторыі Бунда ў Беларусі. Паданая ў канцы артыкула бібліяграфія Бунда (т. 2, с. 131—132) сведчыць, што аўтары карысталіся ці не выключна антыбундаўскай літаратурай, ігнаруючы друк Бунда і шматлікія мемуары ягоных кіраўнікоў. Не згадваецца нават выдадзеная Архівам Бунда ў 1960—1981 гадах у Нью-Йорку пяцітомная «Гісторыя Бунда».

Тым не менш, нягледзячы на пэўныя недахопы і спрэчныя сцвярджэнні, трэба прызнаць, што артыкулы з гісторыі арганізацыі Бунда ўтрымліваюць шмат фактычнага матэрыялу, які пашырае нашы веды пра гэтую партыю.

У артыкулах, што датычаць Польшчы і польскіх дзеячаў, аўтары у недастатковай ступені карысталіся польскімі крыніцамі, што бачна з пэўных фактаграфічных памылак, напрыклад, Рамана Вольф памёрла не ў Варшаве, а была расстраляная ў Маскве.

У артыкулах, што датычаць лёсу яўрэйскага насельніцтва Беларусі ў час гітлераўскай акупацыі, амаль не выкарыстоўваліся шматлікія дакументы, выдадзеныя ў Польшчы, Ізраілі ды ЗША, напрыклад, вельмі каштоўная чатырохтомная «Энцыклапедыя халакаўсту».

Але, кажучы агулам, трэба засведчыць, што гэтыя два тамы з'яўляюцца значным дасягненнем і сведчаннем істотнага прагрэсу беларускай гістарычнай навукі. Адчуваецца, што заўважаныя недахопы — спадчына старых поглядаў, накінутых савецкай гістарыяграфіяй. Трэба спадзявацца, што ў працы над наступнымі тамамі яны будуць старанна выпраўленыя.

Стэфан БЭРГМАН,
Варшава.

[1]) *Да таго ж, акрамя кніг, згаданых А.Лісам, Клецкін на пачатку 20-х гадоў выдаў шмат беларускіх падручнікаў на заказ з Менска.*

Падрыхтаваў **У.П.**

В Е Р У Е М

Беларускае праваслаўе

(Да візіту Патрыярха Алексія II у Беларусь)

У газеце «Белорусский рынок» надрукаваны артыкул Ю.Шаўцова «Беларускае праваслаўе застаецца па-за палітыкай», скарочаны пераклад часткі якога мы падалі ў нумары 39. Аўтар гэтага надзвычай цікавага артыкула мяркуе, што Патрыярх падчас візіту ў Беларусь не падтрымаў архіепіскапа Магілёўскага і Мсціслаўскага Максіма ды палітыкаў, што стаяць за ягонай спіной. Гэтую галоўную думку, што выказана ўжо ў загалоўку, Ю.Шаўцоў не толькі пацвярджае аналізам падзей падчас візіту ды яго вынікаў, але згадвае і пра прычыны, што змусілі Патрыярха паехаць у Беларусь. Гэта і падзеі ў Чачні, што трактуюцца, як сутычка праваслаўя з ісламам, і супярэчнасці ў шэрагах самой РПЦ, і намер палітыкаў схіліць РПЦ (ды і БПЦ) да ўдзелу ў іх барацьбе за ўладу.

Сітуацыю ў РПЦ драматызуюць пашырэнне ўплыву іншых канфесіяў ды рост колькасці іншых цэркваў. Самая складаная сітуацыя на Украіне. Праваслаўе ў Галіцы паспяхова заменена уніяцтвам (каля трох тысяч шматлюдных парафіяў). На Валыні РПЦ выціснута Украінскай Аўтакефальнай Царквою (прыкладна 1,5 тысячы парафіяў) і Праваслаўнай Царквой Кіеўскага Патрыярхату (прыкладна 3,5 тысячы царкоўных суполак). Кіеўскі Патрыярхат заваёўвае і Цэнтральную Украіну.

На Украіне адначасова з узмацненнем нацыяналізму ды станаўленнем незалежнай дзяржавы адбываецца кансалідацыя ўкраінскіх хрысціянскіх цэркваў. Яны яднаюцца ідэяй адзінай нацыянальнай украінскай царквы на антырасійскай глебе. Гэта стала відавочным пасля пахавання Кіеўскага Патрыярха Уладзіміра. У пахавальнай працэсіі ды сутычках з міліцыяй афіцыйна ўдзельнічалі не толькі праваслаўныя вернікі Украінскай царквы Кіеўскага Патрыярхату, але і Украінскай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы ды Украінскай Грэка-каталіцкай Царквы (уніяцкай). Цалкам магчымы і наступны крок — аб'яднанне дзвюх украінскіх праваслаўных цэркваў у адну ды ўсталяванне брацкіх адносін паміж ёю і грэка-каталікамі. Якія перспектывы тады застануцца ў расійскага праваслаўя ў гэтай краіне? Быць царквою нацыянальнай меншасці?

У Беларусі сітуацыя іншая. Тут нацыянальныя сілы не такія моцныя, каб вылучаць ідэю гармanізацыі міжканфесійных адносін на нацыянальнай аснове. Тут не прадбачыцца перспектыва аўтакефаліцкага руху сярод праваслаўнага святарства. Затое ў Беларусі хуткімі тэмпамі расце ўплыў неправаслаўных цэркваў, што, верагодна, яшчэ небяспечней для РПЦ, чым нацыянальна-царкоўны сепаратызм.

Як бачым, РПЦ, з аднаго боку, не можа стрымаць рост альтэрнатыўных цэркваў, а з другога — зліцца з палітычнымі структурамі, якія арыентуюцца на адраджэнне расійскай дзяржавы.

Узнікае пытанне: якой можа быць альтэрнатыва Алексія II і Філарэта — курсу на палітызацыю РПЦ? Мяркуючы па выніках візіту Патрыярха ў Беларусь, ствараецца ўражанне, што яна вызначана: развіваць царкоўную адукацыю, царкоўныя парафіяльныя суполкі, царкоўную дабрачыннасць і адпаведныя структуры, праваслаўны бізнес. Менавіта на гэта скіраваныя агалошаныя падчас візіту Алексія II буйныя праваслаўныя праекты: стварэнне Праваслаўнай акадэміі і Дома міласэрнасці ў Менску, пашырэнне тэалагічнага факультэта пры Еўрапейскім гуманітарным універсітэце і Духоўнай семінарыі ў Жыровічах. Так беларускае праваслаўе паказвае імкненне не да палітызаванага і нацыяналістычнага, а да праваслаўя інтэлектуальнага і адукаванага. БПЦ атрымае магчымасць падрыхтаваць адпаведныя кадры, якія вытрымаюць місіянерскую атаку перш за ўсё каталіцызму, не выкарыстоўваючы дапамогу дзяржавы.

Такі курс непазбежна прывядзе БПЦ да падтрымкі нешматлікіх і слабых праваслаўных цэркваў у Польшчы, Летуве і Латвіі. Магчыма, менавіта таму такую вялікую ўвагу да візіту Патрыярха паказалі беластоцкія праваслаўныя, што ў дзесяці аўтобусах прыехалі вітаць Алексія II.

На такім шляху развіцця БПЦ спачатку будзе мець страты: у Беларусі працягнецца рост неправаслаўных цэркваў. Але гадоў праз пяць—дзесяць беларускае праваслаўе зможа самастойна развівацца ва ўмовах свабоднай канкурэнцыі з гэтымі цэрквамі. Гэта, у сваю чаргу, можа стаць падставай міжканфесійнай згоды ў Беларусі.

Складванне непалітызаванага праваслаўя, што пазначылася падчас візіту ў Беларусь Алексія II, магчымае толькі тады, калі ў Расіі не пераможуць прыхільнікі іншага шляху развіцця царквы. А таму сёння лёс міжканфесійнай згоды ў Беларусі вырашаецца і ў Маскве. Таму БПЦ мусіць падставіць сваё плячо прыхільнікам свабоднага развіцця царквы ў Расіі ды, у прыватнасці, стрымаць спробы памяняць курс і, магчыма, кіраўніцтва РПЦ. Гэта тым больш важна ва ўмовах, калі ў Расіі ўздымаецца чырвона-карычневая хваля.

Верагодна, менавіта гэтае апошняе і сталася галоўнай прычынай візіту ў Беларусь Алексія II. Як ні дзіўна гэта для нас гучыць, але калі сёння ў беларускага святарства хопіць энергіі дапамагчы Алексію II утрымацца пад уціскам, скіраваным супраць яго, тады праваслаўе і ў Бе-ларусі, і ў Расіі ўтрымаецца. Не хопіць — праваслаўе чакае эпоха вялікіх узрушэнняў ды крызісаў.

Скарочаны пераклад артыкула Ю.ШАЎЦОВА з газеты «Белорусский рынок».

Святыні Беласточчыны

Здаецца, мы прывыклі да таго, што найменне «праваслаўная царква» трывала звязана з азначэннем «руская». А між тым, праваслаўе распаўсюджанае па ўсім свеце, сярод многіх нацый і народнасцяў. Пагаворым сёння пра аўтакефальную Праваслаўную Царкву ў Польшчы, пра праваслаўныя святыні ў гэтай краіне. Гэта тым больш для нас важна, што менавіта Праваслаўная Царква з'яўляецца для беларусаў Польшчы, у прыватнасці, Беласточчыны, тым апірышчам, што дапамагае захоўваць нацыянальную свядомасць, культуру, мову. Па дадзеных на 1992 год Праваслаўная царква ў Польшчы налічвала каля 700 тысяч вернікаў, аб'ядноўвала ў сабе веруючых розных нацыянальнасцяў: беларусаў, украінцаў, расійцаў, палякаў, лэмкаў, грэкаў, македонцаў. Царква падзяляецца на шэсць епархій. Апрача таго, у малітвенна-літургічнай злучнасці знаходзяцца праваслаўныя епархіі па-за межамі Польшчы: Аквілейская (Італія) і тры ў Партугаліі. Царква мае дзве тэалагічныя школы: Духоўны семінар і Хрысціянскую акадэмію тэалагічную, тры манастыры, у тым ліку два мужчынскія ў Яблачыне і Супраслі, і жаночы ў Грабарцы. У Царкве дзейнічае Праваслаўнае брацтва, якое яднае праваслаўную інтэлігенцыю, і Брацтва праваслаўнай моладзі, якое яднае праваслаўную моладзь краіны і належыць да Усеправаслаўнай маладзёжнай арганізацыі — Сіндэсмас. Ёсць на Беласточчыне і праваслаўныя святыні, якія ўшаноўваюцца ва ўсім свеце. Гэта многія іконы Божай Маці: Супрасльская, Бельская, Краснастоцкая, Пухлаўская, Васількоўская. Трагічны лёс напаткаў цудатворную ікону Беластоцкай Божай Маці, якую Супрасльскаму манастыру ахвяравала вялікая княгіня Галена Іванаўна, дачка маскоўскага вялікага князя Іаана Васільевіча, жонка вялікага князя літоўскага і караля польскага Аляксандра Ягелона. У пачатку XVII ст. Супрасльскую Лаўру гвалтам захапілі уніяты, яны не дапусцілі праваслаўных да святыні. Тады была зроблена дакладная копія іконы. Яна зрабілася найбольшай святыняй Беластока, да яе прыкладвалася, між іншым, сям'я Раманавых на чале з Мікалаем II. Аднак і гэтая ікона была звезеная падчас 1-й Сусветнай вайны. На падставе копій была створаная яшчэ адна, новая, ікона, тоесная арыгіналу, якая цяпер асвячае Свята-Мікалаеўскі сабор.

Бадай, найбольшай праваслаўнай святыняй Беласточчыны з'яўляецца святая гара Грабарка. Там стаяў храм Праабражэння Гасподняга, які некалькі гадоў таму быў спалены невядомымі зламыснікамі. Сёння царква адбудаваная. Штогод на Свята Праабражэння Гасподняга адбываюцца паломніцтвы да святой гары Грабаркі. Сёлета такое паломніцтва адбылося таксама. Незвычайна многа паломнікаў было ў гэтым годзе — дзесяткі тысяч. Адбудаваны храм уяўляе з сябе дакладную копію знішчанай святыні. Вечарам, на паніхіду за памерлых, прысутнічала 68 святароў і некалькі тысяч вернікаў, а таксама мітрапаліт Васіль і епіскапы Польскай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы. Пад Грабаркай цячэ ручай, вада якога таксама лічыцца святою.

Цяпер — пра аўтакефалію Польскай Праваслаўнай Царквы. Архіепіскап Беластоцкі і Гданьскі Сава так тлумачыць гэтае паняцце: «...незалежнасць лакальнай, мясцовай царквы краіны ад начальствавання замежных духоўных уладаў і спалучэнне яе з апошнімі цэрквамі пры дапамозе веры і кананічных прынцыпаў. Аўтакефалія з'яўляецца адным з асноўных прынцыпаў ладу Праваслаўнай Царквы».

Дарэчы, Уладыка Сава патлумачыў у гутарцы, урыўкі з якой цытуюцца тут («Беларускі каляндар», 1992), што аўтакефалія ёсць форма царкоўнага ладу і не абазначае ні расколу, ні парушэння адзінства Усяленскай Праваслаўнай Царквы.

Застаецца дадаць, што кожны тыдзень праз радыёвяшчальную станцыю Польскага радыё ў Беластоку перадаюцца пропаведзі на беларускай мове, а ў адной беластоцкай святыні набажэнства вядзецца таксама па-беларуску. На жаль, па сведчанні Уладыкі Савы, прысутнасць у час гэтых набажэнстваў нязначная... Што, безумоўна, яшчэ адно сведчанне нізкай нацыянальнай свядомасці беларусаў, дзе б яны ні жылі...

Л.Ш.

Што для мяне малітва

Напоўніць дасканалую форму

Я толькі вучуся маліцца, а таму асноўнай малітвай для мяне з'яўляецца "Ойча наш». Наогул маё адкрыццё значэння і сэнсу малітвы пачалося, відаць, пасля прачытання «Лістоў да сябра» Голубева. Гэтая невялікая кніжачка паказала мне малітву «Ойча наш», якую я паўтараў тысячы разоў, у новым святле — малітву надзвычай багатую, нягледзячы на сваю ўяўную сціпласць і прастату. Чытанне «Лістоў да сябра» ўдаводніла мне, што словы малітвы з'яўляюцца ўласна толькі больш-менш дасканалай формай. Ад нас жа залежыць, чым гэтую форму напоўнім.

Малітву разумею як дыялог з Богам. А таму малітва не павінна быць вымаўленай вуснамі або ў думках, малітвай можа таксама быць нямы зварот да Бога.

Малітва не можа быць таксама запланаванай, прыкладам, малітва рана і ўвечары, а часцей узнікае з настрою ў пэўную хвіліну жыцця, калі ствараецца неабходнасць малітвы. Прыкладам, мой малітоўны настрой узнікае часта праз перажыванне прыгажосці — прыроды, музыкі. У дасканалай прыгажосці твора мастацтва бачу я водбліск Святла, у прыгажосці прыроды і чалавека — непасрэдны след Божай рукі.

Малітву інспіруе таксама і неабходнасць. Малюся часам, просячы дапамогі дзеля сябе, дзеля кагосьці блізкага або нават незнаёмага. Крыніцай малітвы можа стаць таксама радасны зрух сэрца, пачуццё ўдзячнасці за атрыманую ласку або промень шчасця.

Прытым, аднак, не настрой з'яўляецца самым важным чыннікам, які інспіруе малітву, сама важная з'яўляецца воля. Сказаў я, што малітва не можа быць запланаванай. Больш таго, здаецца мне, што калі зрабіць малітву планавым абавязкам, то ёсць небяспека, што яна пераўтворыцца ў бяссэнсавае вымаўленне словаў. Так можа здарыцца, калі абавязаць сябе гаварыць малітву перад тым, як сядзеш за стол, або пасля яды. Адчуваю гэта як бессэнсоўнае згадванне Божага імя.

Таксама і маленне з «кніжачкі» тоіць у сабе небяспеку пустога паўтарэння словаў замест таго, каб напаўняць словы малітвы ўласным перажываннем. Да таго ж, некаторыя малітвы ў «кніжачках» саладжавыя. Такі тэкст немагчыма напоўніць уласнымі перажываннямі, з-за чаго сама такая малітва становіцца ў пэўным сэнсе непраўдзівая.

Асабіста я ніколі не выкарыстоўваю літургічныя «кніжкі», затое стараюся не прапусціць патрэбы звароту да Бога, якія ўзнікаюць у сэрцы, стараюся чуць голас уласнага сэрца і голас Бога. На практыцы ўдаецца гэта мне перш за ўсё ва ўмовах, якія дазваляюць моцна сканцэнтравацца, адключыцца ад усіх навакольных галасоў і праблемаў. Таму ахвотней малюся ў цішы пустой бажніцы, у полі, а таксама ноччу.

Можаце запытацца, а як жа супольная малітва падчас імшы? У супольнай малітве ахвотна ўдзельнічаю тады, калі ўсе ўдзельнікі набажэнства шчыра захопленыя гэтым. Такую малітву яшчэ я перажываю пачуццём чагосьці каштоўнага і радаснага, пачуццём моцнай сувязі і братэрства з іншымі людзьмі. Прысутнасць жа людзей, што аглядваюцца ці шэпчуцца, выразна мне перашкаджае. Таксама і святар уплывае на маю малітву сваімі паводзінамі пры алтары. Калі адчуваю, што святар глыбока перажывае імшу, гэта паглыбляе і мае перажыванні.

Толькі нядаўна я зразумеў, што святая імша — гэта штосьці большае, чым супольная малітва пад кіраўніцтвам святара. Ад таго часу абавязак прысутнічаць на імшы замяніўся для мяне на радасную неабходнасць.

Стараюся бываць на імшы ў будзённыя дні. Нават люблю больш імшу ў будзень. Тады прыходзяць у касцёл толькі тыя, хто хоча. Няма тых, каго выпіхваюць з дому, няма «паказу мод» перад бажніцай і ў бажніцы. Разумею, што тут праз мяне пачынае гаварыць чалавек, які любіць кпіць, бо, напэўна, добра, што ўсё ж людзі ідуць у бажніцу.

У будзень, калі прысутнічае невялікая колькасць людзей, мне прасцей, паўней і непасрэдней удзельнічаць разам з вернымі ў набажэнстве. Я тады выбіраю такое месца, адкуль лепш відаць усё, што робіць ля алтара святар, хаця, безумоўна, такая «выгода» не павінна мець аніякага значэння.

Мужчына, 25 гадоў, адукацыя вышэйшая тэхнічная, жыве ў вялікім горадзе.
(Передрук з кніжкі «Безымянныя гавораць пра малітву»).

Мікалай КРЫЎКО

СЛОЎНІК СІНОНІМАЎ

ПЕРАЎТВАРЭ́ННЕ (карэнныя змены чаго-н.) *Светапогляд гэтых пісьменнікаў быў абмежаваны: яны не ішлі далей радыкальных дэмакратычных пераўтварэнняў* (Хромчанка). **РЭАРГАНІЗА́ЦЫЯ** *Гэтая рэарганізацыя скончылася тым, што яны [браты] спрасцілі свае канторы і скарацілі штат службоўцаў* (Чорны). **РЭФО́РМА** *Тарашкевіч падкрэсліў, што для беларускага селяніна зямельная рэформа без выкупу з'яўляецца асноўным пытаннем* (Машара), **ПЕРАБУДО́ВА** *Тут [у Рубяжах] вяршыліся ўсе справы перабудовы старога ладу* (Машара). *Сымон Зяблік — барацьбіт за сацыяльную перабудову грамадства, за нацыянальнае вызваленне беларускага народа* (Ярош). **ПЕРАРО́БКА** *Імі [калгаснікамі] кіравала спрадвечная прага чалавека-творцы да ўдасканалення ўсяго, што існуе навокал нас, да свядомай пераробкі свету на карысць усім людзям* (Дубоўка).

ПЕРАХАПІ́ЦЬ (што і ў безасабовым ужыванні: пра спазмы ў горле, грудзях) *Там сядзела Мацючыха. Хацелася крыкнуць, каб і яе сюды, за гэты паркан, але нешта перахапіла голас, і Галя хуценька выбегла з залы на свежае паветра* (Сабаленка). *Сэрца неяк тужліва сціснулася, і ў горле адразу перахапіла* (Алешка), **ПЕРАХВАЦІ́ЦЬ** *[Дзяжа:] Ты хто? — Маўчыць, ляжыць на доле. А як разгледзеў, яшчэ болей Перахваціла яму дух* (Колас). *Ён чуе страшэнную адзіноту. Штось перахватвае яму горла* (Колас), **ПЕРАЦЯ́ЦЬ** і **ПЕРАТНУ́ЦЬ** *І ад таго, што горла яго перацяла спазма, голас у Віктара сарваўся* (Карпаў). *У хлапечых грудзях ад болю перацяло дыханне* (Быкаў). *Ах, недзе перацяло ў горле і перасохла* (Пестрак), **ПЕРАЦІ́СНУЦЬ** *Слова «спазніўся» Барашкін не мог вымавіць і змоўк — перацiснула горла* (Савіцкі). *[Саша:] — Абзываешся!.. Сама ж прагаварылася, што нехта маецца прыйсці... — даўкі камяк нібы перацiснуў яму горла, не даваў гаварыць* (Лецка), **СЦІ́СНУЦЬ** *Спазмы моцна і балюча сціснулі Косцева горла, ён памкнуўся нешта сказаць, але адчуў, што не мае сілы* (Адамчык). *Хвядос глянуў на ўнучка, на дзяўчынку, на Апанасіху, і ў горле яго сціснула, як абцугамі* (Скрыпка), **ЗДУШЫ́ЦЬ** *Спазмы здушылі Вялічкава горла* (Чорны). *Тугі камяк здушыў хлопчыку горла, і ён адвярнуўся ад дзядзькі Хведара, каб той не заўважыў падступіўшых слёз* (Курто). *І ў Ніны здушыла ў горле, зрабілася цяжка дыхаць, і ў яе паліліся з вачэй слёзы* (Арабей). *Смутак здушыў Крамарэвічу грудзі* (Чорны), **ЗАДУШЫ́ЦЬ** *Ад хвалявання задушыла горла. Жанчына не дагаварыла: моцныя рыданні задушылі яе голас* (Якімовіч), **СЦІ́СНУЦЦА** *Але Косцік не чуў, што гаварыў Воўка. У грудзях у яго ўсё сціснулася, вочы заслаў нейкі туман* (Арабей), **СПЁРЦІ** *У Андрэя сперла ў грудзях, здрадніцкі горкі камяк падпёр пад горла* (Асіпенка), **ЗАПЁРЦІ** (звычайна са словамі: **дыханне**, **дух**, **дых**, **духі**) *Ад хвалявання запёрла дух. Запёрла дыханне. Даніла крутануўся быў сюды-туды, але не вырваўся — не было сілы, — і яму заняло, заперла дых і пацямнела ў вачах, і Максімаў голас быў цяпер чуцен, як з-пад зямлі* (Капыловіч), **ЗАХАПІ́ЦЬ** *Захапіла дыханне, паўз вушы засвістаў вецер* (Пупсякоў). *Аж захопіць дух блазноце Нейкі радасны парыў, І ў самоце-адзіноце Песні, байкі ён тварыў* (Колас). *Мікола выпіў. Ром быў пякучы, аж захапіла дых* (Новікаў). **ЗАНЯ́ЦЬ** *Халодная, яшчэ зімовая вада адразу заняла дыханне* (Грамовіч). *Сцяпанкіна разгарнула яе [паперку] і вачам не паверыла. Гэта была сторублёўка. У цёткі Любы і дух заняло* (Кавалёў). *Убачыўшы хлопцаў, [дзед] усміхнуўся. — Сядайце. Пракачу — дых зойме* (П.Ткачоў). *Юрку заняло дыхаць: акурат сам падумаў пра гэта* (Чарнышэвіч), **ЗАБІ́ЦЬ** *І неяк адразу ўспомнілася ўсё да драбніц і зрабілася так балюча, што на нейкі момант аж дыханне забіла* (Кірэйчык). *Узіраючыся здалёк у канец вуліцы і ўбачыўшы бляшаную, як памутнелы лёд, страху мураванага дома, Міця ўчуў, як тузанулася і забіла дух сэрца — там каля плота свяціліся залацістыя валасы і яснела салацевенькая сукенка* (Адамчык). *Хлопец хоча перавярнуцца, ды раптоўны боль забівае яму дух, ён адразу мякне* (Карпюк), **ЗАЦЯ́ЦЬ** *Неўзабаве ў лейтэнанта зацяло дыханне і ён захлібнуўся чорнай балючай каламуццю* (Быкаў). *У Шчарбацюка на хвіліну зацяло дых — самагонка была вельмі моцная* (Мележ). *Нейкі камяк зацяў горла, і крык заглух* (Хадкевіч). — *Незак.:* **Перахо́пліваць** і **перахапля́ць**, **перахва́тваць**, **перацiна́ць**, **перацiска́ць**, **сціска́ць**, **цісну́ць**, **зду́шваць**, **душы́ць**, **заду́шваць**, **сціска́цца**, **спіра́ць**, **запіра́ць**, **захо́пліваць**, **займа́ць**, **забіва́ць**, **зацiна́ць**.

Уладзімір СВЯЖЫНСКІ,
кандыдат філалагічных навук

Гісторыя моваў на Беларусі

Беларуская мова

(Працяг.)

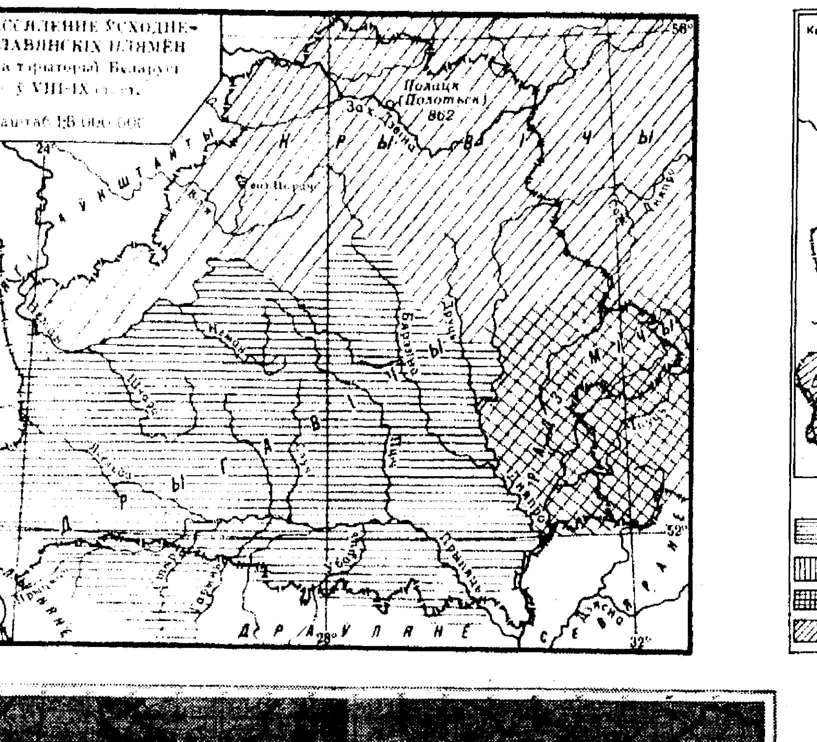

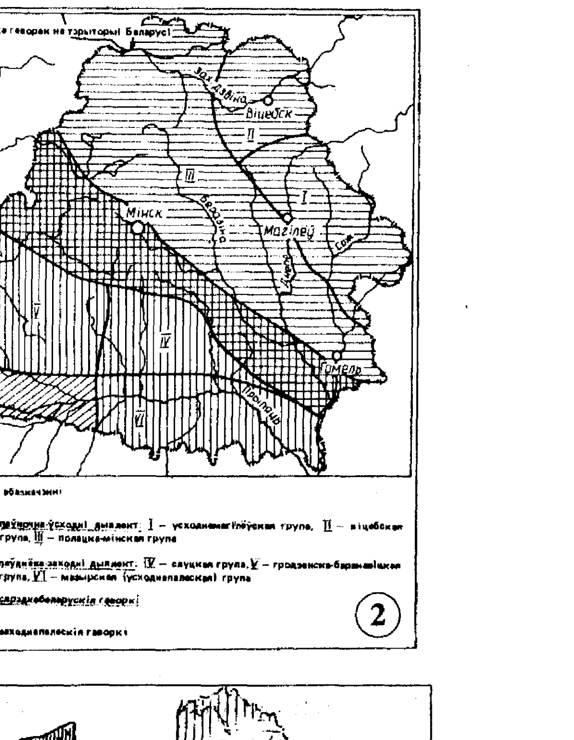

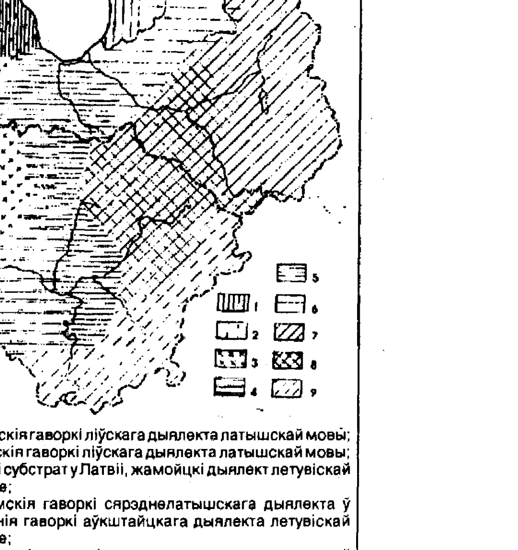

1 — Курземскія гаворкі ліўскага дыялекта латышскай мовы;
2 — відземскія гаворкі ліўскага дыялекта латышскай мовы;
3 — куршскі субстрат у Латвіі, жамойцкі дыялект летувіскай мовы ў Летуве;
4 — курземскія гаворкі сярэднелатышскага дыялекта ў Латвіі, заходнія гаворкі аўкштайцкага дыялекта летувіскай мовы ў Летуве;
5 — земгальскія гаворкі сярэднелатышскага дыялекта ў Латвіі, заходнія гаворкі аўкштайцкага дыялекта летувіскай мовы ў Летуве;
6 — відземскія гаворкі сярэднелатышскага дыялекта;
7 — неселонскія гаворкі верхнелатышскага дыялекта;
8 — селонскія гаворкі верхнелатышскага дыялекта ў Латвіі, усходнія гаворкі аўкштайцкага дыялекта летувіскай мовы ў Летуве;
9 — усходнія гаворкі аўкштайцкага дыялекта летувіскай мовы.

«Не пазнаю вас у маўчанні,
Сябры мае — магіляўчане.
Ды ўсюды з вамі ў звонкім ззянні
Ёсць слова дарагое — сянні.
— Куды, сусед, схадзіў ты сянні?
— Мядзведзя пасвіў на аўсянні».

Аляксей ПЫСІН.
Магілёўская гаворка.

Як гаварыла вёска

(Працяг.)

Тэрытарыяльныя дыялекты старажытнай Беларусі, як і іншыя вусныя формы існавання мовы таго часу, не дадзены нам у непасрэдным назіранні. Непасрэдна назіраць мы можам толькі сучасныя тэрытарыяльныя дыялекты. Падрыхтаваны грунтоўныя апісанні і слоўнікі асобных гаворак, іх груп і цэлых дыялектаў. З гэтых прац можна атрымаць поўнае ўяўленне, як гавораць у розных месцах нашага краю. Пераканацца ў гэтым можна і самому, калі пабываць, прыкладам, на Віцебшчыне і Гомельшчыне, паслухаць там гаворкі мясцовых вясковых жыхароў, а пасля супаставіць гэтыя гаворкі паміж сабой. Чым далей знаходзяцца адна ад другой тэрыторыі пашырэння супастаўляемых гаворак, тым больш істотна яны будуць адрозніваюцца паміж сабой. Нягледзячы на параўнальна невялікую тэрыторыю рэспублікі, ёсць у нас гаворкі, якія адрозніваюцца паміж сабой вельмі прыкметна.

Вышэй мы згадвалі, што сістэма дыялектаў беларускай мовы (як, дарэчы, і многіх іншых моў) склалася яшчэ ў рода-племянную эпоху. Супаставім дзве пададзеныя карты — «Рассяленне ўсходнеславянскіх плямёнаў на тэрыторыі Беларусі ў VIII—IX стст.» (Паводле БелСЭ) і «Групоўка гаворак на тэрыторыі Беларусі беларускіх». Паводле адной, сучасную тэрыторыю Беларусі ў старажытнасці насялялі два буйныя плямёны: паўночны **ўсход** — крывічы (паўднёва-ўсходнюю частку іх тэрыторыі — радзімічы). Паўднёвы **Захад** — **дрыгавічы** (на паўднёва-заходнюю частку іх тэрыторыі з поўдня заходзілі **валыняне**, на Захад — балцкія **плямёны яцвягаў і аўкштайтаў**). На другой бачым, што на былой тэрыторыі крывічоў пашыраны паўночна-ўсходні беларускі дыялект (на радзіміцкім абшары — усходнемагілёўская група яго гаворак); на тэрыторыі, дзе жылі дрыгавічы, — паўднёва-заходні дыялект (на памежжы з валынянамі — заходнепалескія гаворкі, а паўночней — гродзенска-баранавіцкая група гаворак гэтага дыялекта). Вядома, гэтае супастаўленне патрабуе дэталізацыі і ўдакладнення, аднак і ў такім выглядзе яно пацвярджае выказаны вышэй тэзіс пра тое, што сучасныя дыялекты беларускай мовы маюць сваім вытокам дыялекты славянскіх плямёнаў. Аднак гэта супастаўленне дае ўскосныя доказы згаданага тэзіса. Каб атрымаць прамыя, трэба дыялекты эпохі Вялікага Княства Літоўскага, якія адлюстраваліся ў тых жа пісьмовых помніках у выглядзе выпадковых апісак, параўнаць з дадзенымі сучасных дыялектаў беларускай мовы.

Дзеля гэтага нагадаем асаблівасці дыялектаў і груп гаворак беларускай мовы нашага часу. Трэба сказаць, што геаграфія беларускіх гаворак, як і геаграфія беларускага этнасу заходзіць далёка за межы сучаснай тэрыторыі рэспублікі. Яна ўключае Беласточчыну, Віленшчыну, частку Пскоўшчыны, Смаленшчыны, Браншчыны і Чарнігаўшчыны. Межам рассялення беларускага этнасу найбольш адпавядала карта Беларускай Народнай Рэспублікі. Бальшавікі, кіруючыся прынцыпам «падзяляй і ўладар», з мэтаю не дапусціць нацыянальнай беларускай дзяржавы ў этнічных межах падзялілі адзіны народ. Таму значная частка нашых супляменнікаў апынулася за межамі дзяржавы, а сама яна ўключала далёка не ўсе этнічныя беларускія тэрыторыі.

Паўночна-ўсходні дыялект характарызуецца дысімілятыўным аканнем і яканнем (галосныя **о** , **э** у першым складзе перад націскам), а таксама калі тыя ж галосныя пад націскам пераходзяць у **і** або рэдукаваны (аслаблены) гук **ъ**, прамежкавы паміж **а** ды **ы** або **і**: *въда*, але *вады*, *зімля*, але *зямлі*; падаўжэннем мяккіх зычных на месцы ранейшых спалучэнняў гэтых зычных з j: *граззю, плацця, гулянне;* канчаткам **і- (-ы)** назоўнікаў у назоўным склоне множнага ліку: *браты, гады, грыбы;* канчаткам **-ам** пад націскам у давальным склоне множнага ліку: *людзям, дубам, быкам* і **-ах** у месным склоне множнага ліку: *аб людзях, дубах, быках;* канчаткам **-ім (-ым)** пад націскам у месным склоне адзіночнага ліку мужчынскага і ніякага роду прыметнікаў і займеннікаў: *у жывым, у дарагім, у майім;* формай 3-й асобы адзіночнага ліку дзеясловаў пад націскам: *жывець, ідзець, нясець.*

Паўднёва-заходні дыялект (за выключэннем паўднёва-заходняга кутка тэрыторыі) адметны недысімілятыўным аканнем, калі вымаўленне **о**, **э** ў першым складзе перад націскам не залежыць ад якасці націскнога галоснага: *вада, трава, вады, травы;* захаваннем ненаціскнога **о** ў канцы слова (*сено, лето*) або оканнем (*вода, голова, голосіць*); недысімілятыўным яканнем: *вясна, вясною, сцяна, сцяною* або еканнем: *сцена, пета, сцены, петы;* мяккімі свісцячымі і цвёрдымі шыпячымі на месцы спалучэнняў гэтых зычных з j: *плаце, судзя, калосе* або захаваннем ранейшых спалучэнняў: *плацье, судзья, калосье;* канчаткам **-а** назоўнікаў ніякага роду ў назоўным склоне множнага ліку: *вокна, села, паля* або канчаткам **-э** назоўнікаў мужчынскага роду ў гэтым жа склоне: *грыбэ, дамэ, катэ;* канчаткам **-ом** пад націскам у давальным склоне множнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду: *дамом, катом, грыбом* і канчаткам **-ох** пад націскам у месным склоне множнага ліку пад націскам: *аб дамох, аб катох, аб грыбох;* канчаткам **-ом** пад націскам, **-ум** не пад націскам у месным склоне адзіночнага ліку мужчынскага і ніякага роду прыметнікаў і займеннікаў: *у сухом, у маём, у новум, у гетум;* канчаткам **-е (-я)** у 3-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў 1-га спражэння (з націскам на канчатку): *ідзе, нясе, пяе.*

Сярэднебеларускія гаворкі вылучаюцца канчаткам **-о** ў назоўным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў ніякага роду, якія абазначаюць маладых істот: *цялё, жарабё, птушанё;* націскнымі канчаткамі **-ець, -іць (-ыць)** і ненаціскнымі ў 3-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў цяперашняга часу абвеснага ладу 1-га і 2-га спражэнняў: *ідзець, нясець, пяець,* але *ходзя, нося, гуляе, хоча;* формай дзеясловаў адзіночнага ліку жаночага роду прошлага часу 1-га спражэння тыпу *несла, везла;* канчаткам творнага склону множнага ліку назоўнікаў, прыметнікаў і займеннікаў з цвёрдым зычным, накшталт *дамамы, з маладымы, са сваімы* і г.д.

Заходнепалеская група гаворак проціпастаўляецца ўсім астатнім гаворкам Беларусі. Для яе характэрныя: адсутнасць дзекання і цекання (*день, темный, діты, тітка*), губна-губны гук **в** (блізкі да **ў**) (*вовк, вырэвка*), фарынгальны гук **г** (*голка, тягнуты*), цвёрдыя зычныя перад галоснымі **е** і **ы** (*зылены, лыпа, пыты*).

(Працяг будзе.)

У суседзяў

Нацыяналісты — гэткім словам мноства маіх суграмадзян карыстаецца ў дачыненні да тых, хто гаворыць па-беларуску. І што самае дзіўнае, шмат хто з беларусаў не мае нічога супраць такога акрэслення.

Каб даць нашым чытачам магчымасць азнаёміцца з поглядамі нацыяналістаў, не ўяўных, а сапраўдных, і параўнаць іх са сваімі, прапануем чытачам перадрукаваны з нязначнымі скарачэннямі з украінскага часопіса «Нацыяналіст» артыкул.

«Спадчына памерлага дзядулі»

Наіўна лічыць, што на Балканах, у чарнаморскім рэгіёне і ва Усходняй Еўропе Украіна можа мець іншыя інтарэсы, чым меў СССР. Гэта значыць — Украіна мусіць стаць спадкаемцам палітыкі СССР як у гэтым, так і ў іншых рэгіёнах.

Неабходна стварыць канкурэнцыю найдаражэйшаму для расійцаў — іхняму імперыялізму, — канкурэнцыю, якой яны не мелі ўжо 400 гадоў. **Мы мусім змагацца за спадчыну памерлага дзядулі — СССР, але дзеля таго трэба адчуваць сябе спадкаемцамі, а наіўныя ўкраінцы схільныя да адмаўлення ад гэтай спадчыны. Але ж ва ўсім свеце патрыятызм — гэта прэтэнзіі, і толькі ў нас гэта сціпласць.** Нашыя патрыёты робяць найпрасцейшыя хады — назіраюць, што робяць маскалі, і самі робяць наадварот: маскалі выстаўляюць лозунг славянскай еднасці, — значыць, мы ўвогуле адмаўляем гэтае паняцце, забываючы нават пра ўкраінцаў Малдовы, Берасцейшчыны, Паўночнага Каўказа. Маскалі дапамагаюць Сербіі, значыць, мы падтрымаем Харватыю, маскалі імкнуцца да інтэграцыі, значыць, мы мусім займацца сепаратысцкай дэмагогіяй. Гэткая палітыка — вынік пачуцця ўласнай ніжэйшасці, якое стварае нацыю з гэткім комплексам.

Імперыя мела вялікі патэнцыял, і нават бальшавізм стварыў ці мала каштоўнага. Ды наогул, гэтая імперыя мусіла быць нашай. І тыя, што вучаць нас дзейнічаць так, быццам не было ні імперыі, ні бальшавізму, — большыя ворагі, чым тыя, што прагнуць вярнуць нас у імперыю і адрадзіць бальшавізм. Спадчына бальшавізму — адзіная наша каштоўнасць. Бальшавізм мы будзем успамінаць з жахам і нянавісцю, але яго спадчыну мы мусім прыняць з удзячнасцю. Гэтая спадчына — цвёрдасць і рашучасць нашых душ, гэта ўсё прагрэсіўнае (праўда, і ўсё слабае) у нашай эканоміцы. Украіна мае ногі, каб ісці ў будучыню, і зрабіла б гэта, калі б, акрамя ног, мела галаву. Бо адна яе апора — цяжкая прамысловасць, другая — навукова-адукацыйны комплекс, якія сёння знаходзяцца на **сусветным узроўні. Але нашыя сябры з Захаду** ды іхнія сябры на Украіне руйнуюць ВПК, навуку і сістэму вышэйшай адукацыі, кажучы, што на ўтрыманне іх нестае грошай, хаця ніякіх грошай не хопіць на ліквідацыю вынікаў гэтага працэсу. Прапануюцца так званыя «эканамічныя» падыходы, якія зводзяцца да безлічы праграмаў — спосабаў перажыць гэтую зіму. Адкажу: мы мусім захаваць навуку і вытворчасць, армію і палітыку, калі нават нам давядзецца пайсці ў поле і займацца агародніцтвам. Попел бальшавізму стукае ў нашыя сэрцы і заклікае да абсалютнага прыярытэту навукі, цяжкага і сярэдняга машынабудавання ў выпадку, калі мы хочам выжыць і ў XXI стагоддзі стварыць канкурэнцыю не Самалі, а жорсткім і самаўпэўненым сусветным гігантам.

Мы мусім змагацца за патэнцыял энергіі. Гэта прадугледжвае актыўную палітыку на Каўказе, у Сярэдняй Азіі і ў Беларусі, мэтай якой будзе ўсталяванне спрыяльнага нам эканамічнага рэжыму ў стасунках з гэтымі рэгіёнамі. Гэта прадугледжвае актыўныя сувязі з большасцю рэгіёнаў Расіі. Велізарныя абшары СССР былі населены «расійскамоўнымі» — масай, па сутнасці, аднароднай і ў Падняпроўі, і ў Абхазіі, і ў Сібіры. Ужо цяпер нашая палітыка ім больш цікавая, чым тым, якія, у адрозненне ад іх, ведаюць, што яны — украінцы.

Сапраўдныя расійцы складаюць у Расіі меншасць. Магчымасці іхнія, як і нашыя, абмежаваныя, але яны, у адрозненне ад нас, маюць «мудрасць» Рыма. Іхняя палітыка — стварэнне ўражання, шаманства, заклікі. Калі шаман выклікае дождж, ён пырскае вадой, ствараючы ўражанне дажджу. Калі Масква робіць выгляд, што ў Прыднястроўі жывуць расійцы, якія мараць аб Расіі, украінцы лічаць сваім патрыятычным абавязкам гэтаму верыць, усталяваць блакаду Прыднястроўя і падтрымаць Малдову — гэта і ёсць дождж, якога хоча Масква. Украінец не павінен верыць маскоўскім шаманам. Ён мусіць сам узяць у рукі бубен і пераканаць перш за ўсё сябе, што Прыднястроўе, Паўночны Каўказ і Сібір населеныя ўкраінцамі. Нам зрабіць гэта лягчэй, чым расійцам — змаглі ж мы пераканаць сябе, што Украіна населеная ўкраінцамі.

Такім чынам акрэсліваюцца наступныя прынцыпы нашай вонкавай палітыкі:

1) Украіна — галоўны абаронца славянскіх інтарэсаў і апалагет славянскай еднасці, што, між іншым, патрабуе змены нашай арыентацыі на Балканах;

2) Украіна — найлепшы сябра цюркскіх народаў.

Магчымыя сумлевы ў тым, ці мае Украіна неабходны дзеля падобнага роду дзейнасці патэнцыял? Мае. Хан Чынгіз рушыў заваёўваць свет, маючы некалькі тысячаў вершнікаў. Варвары, што зруйнавалі Рымскую імперыю і пераселіліся на яе абшары, складалі не больш за пяць працэнтаў яе насельніцтва. А Банапарт увогуле быў адзіны. Дасягненні заўсёды абумоўленыя пастаўленай задачай, у дадзеным выпадку — уцячы ад гаспадара ці заняць ягонае месца?

P.S.: Германцы, што зруйнавалі Рымскую імперыю, сталі перад неабходнасцю стварэння Рымскай імперыі германскага народа.

Д.КАРЧЫНСКІ.

Падрыхтаваў У.Панада.

Актуальна

Як трэба рупіцца пра беларускую мову

У Маладзечне без перамен

(Заканчэнне. Пачатак на с.1.)

павагай...

— Барыс Уладзіміравіч, у мяне да вас самае злабадзённае пытанне нашага сумоўя: ці існуе пагроза вашай гімназіі страціць беларускі статус? Вы ж ведаеце, што творыцца ў сістэме адукацыі сталіцы пасля сумна знакамітага рэферэндуму...

— Ніякіх зменаў пасля ўсенароднага галасавання ў жыцці нашай гімназіі не адбылося і не адбудзецца. Статус бела-рускай за гімназіяй застаўся і, я ўпэўнены, надалей застанецца. Чаму? Па-першае, гімназія ў бацькоўскім асяроддзі мае аўтарытэт, прэстыжнасць. Іншым летам конкурс сярод жадаючых вучыцца ў нас складае два—тры чалавекі на месца. Па-другое, сам навучальны працэс, я сказаў бы, зачароўвае гімназістаў: камп'утарызаваныя аўдыторыі, паездкі за мяжу ў тую ж Германію, дзе гімназісты вучацца дасканала гаварыць па-нямецку (гэта толькі кепскія палітыкі абвінавачваюць прыхільнікаў нацыянальнага Адраджэння, што мы хочам адгарадзіць нашых дзетак ад навакольнага свету ці не Кітайскай сцяной). У нас створаны ўзорны тэатр са штатнымі рэжысёрам і загадчыкам пастановачай часткі. Артысты ёсць тут — дзеці... (Між іншым, адна з нашых выпускніц вучылася і скончыла Тэатральна-мастацкую акадэмію ў Менску...). Усе магчымасці ёсць займацца спортам... Словам, ніхто з бацькоў не напісаў заявы на перавод дзяцей з беларускай на расійскую мову навучання. Ды й дзеці не могуць сябе ламаць. Вы ж самі сёння чулі: яны ў асноўным размаўляюць па-беларуску...

— Здаецца, у Маладзечне рэферэндум не адбыўся. Мусіць, людзі тут неяк больш паважліва ставяцца да роднага слова...

— Гэта так. З іншага боку — усе, хто жадае вучыць дзяцей па-расійску, у нашым горадзе маюць такую мажлівасць, ёсць пяць школ са статусам расійскамоўных. (А сем — беларускіх.) Кіраўнікі горада, гарадскога аддзела адукацыі нічога тут ламаць не сталі. Яны, як мне здаецца, паступілі мудра. Бо сутыкаць між сабой ілбамі бацькоў, бацькоў і дырэктараў школ, дырэктараў і настаўнікаў, настаўнікаў і дзяцей — гэта толькі на шкоду і дзяржаве, і міжнацыянальным дачыненням. Тут, у Маладзечне, за выключэннем асобных палітыкаў тутэйшага ўзроўню з «крайніх злева» і «крайніх справа», асноўная маса людзей жыве дружна, інтэлігентна паважаючы адзін аднаго і ў этнічным, і ў сацыяльным плане. Я, напрыклад, вельмі люблю чытаць Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна і на мове арыгінала, і ў перакладзе на беларускую і нямецкую мовы. А некаторыя мае расійскамоўныя калегі з іншых школ захапляюцца творчасцю Янкі Купалы, Івана Мележа і Васіля Быкава. Ці ж гэта кепска? Іншая справа, што асобныя чыноўнікі ў свой час скампраметавалі ідэю беларусізацыі. Яе нельга было ўкараняць па загаду. Да ўкаранення трэба было падрыхтаваць матэрыяльную базу — падручнікі, метадычныя распрацоўкі, перанавучанне настаўніцкіх кадраў. Але гэтага не было зроблена. Ды й заклікі асобных палітыкаў тыпу «Даеш беларусізацыю, чаго б гэта ні каштавала!» — справе не дапамаглі, наадварот, пашкодзілі, выклікалі шавіністычную рэакцыю ў адказ...

— З гэтымі Вашымі развагамі, лічу, можна трошкі паспрачацца... Але, Барыс Уладзіміравіч, лепей скажыце: як ваша гімназія замацоўвала свой беларускі статус? У адначассе? Або гэта быў паступовы працэс?

— Паступовы. І я пачаў яго з самога сябе, з таго, што загаварыў з калегамі і навучэнцамі па-беларуску. На педсаветах, агульных сходах, у рабочым побыце. Ні на каго «не ціснуў». Хутка па-беларуску сталі размаўляць і настаўнікі. Услед за імі — дзеці. А калі мы стварылі ўзорны вучнёўскі тэатр і гасцёўню «Беларуская хатка», дзе ўся абстаноўка — з побыту беларускага сялянства XVIII—XIX стагоддзяў, пачынаючы абразамі ў куце і канчаючы ручнікамі, абрусамі, кроснамі ды печчу, гэтае асяроддзе стала больш трывалым. Нашы гімназісты ганарацца тым, што яны беларусы, што дасканала валодаюць беларускай, а побач з ёй і расійскай мовамі, што лепей за вучняў з іншых школ горада размаўляюць па-нямецку, што яны дзейсна і паспяхова рыхтуюцца да таго, каб стаць інтэлектуальнай элітай незалежнай краіны.

* * *

Пасля гэтай гаворкі, пасля плённай для мяне экскурсіі па гімназіі я завітаў да старшыні Маладзечанскага гарвыканкама Станіслава Татарыновіча. Ён, надзелены тут вышэйшай уладай чалавек, размаўляючы са мной на чыстай, не змушанай беларускай мове, пацвердзіў словы спадара Вайцяхоўскага: улады нічога і нікога з «моўнай» прычыны ламаць не збіраюцца — для гэтага ў Горадзе Сонца, як цяпер хто з жартам, а хто і з любоўю называе Маладзечна, няма грунту, адпаведных падстаў. Палітыкам з правага і левага лагераў пра гэта шчыра сказана, рэкамендавана не распальваць міжэтнічную варажнечу, а дапамагаць роднаму гораду ў вырашэнні ягоных праблем, якіх тут сёння нямала. Праўда, сцяг давялося змяніць, на гэта быў адпаведны прэзідэнцкі Указ. Указа ж ліквідоўваць беларускую ці расійскую мовы не было. Беларуская гімназія — лепшая ў вобласці і рэспубліцы, тут выдатны педкалектыў і дырэктар на месцы...

Я ўважліва слухаў гэтага «вертыкальшчыка» і думаў: пашанцавала ж Маладзечну на беларуса, бо, сапраўды, Станіслаў Канстанцінавіч напачатку быў беларусам, а ўжо затым — мэрам горада, актывістам Партыі народнай згоды і гэтак далей.

Так, мова наша трапіла ў залежнасць ад маральнасці чыноўнікаў. Добра, калі ўзровень гэтай маральнасці высокі.

Алесь МІКАЛАЙЧАНКА.

Меркаванні

РУСІФІКАЦЫЯ ЦІ МАСКАЛІЗАЦЫЯ

Полацкія і кіеўскія землі задоўга да манголаў называліся **Руссю**. На Беларусі слова **Русь** захавалася, але на Украіне — знікла і стала гістарычным.

Маскоўшчына слова **Русь** замацавала за сваімі землямі пазней Кіева і Полацка. Кіеўскай Русі далі назву перш **Маларосія**, а потым — **Украіна**. Самім сабе жыхары Маскоўшчыны далі назву **вялікаросы**, потым — **рускія**.

Слова **ліцвін** той жа Маскоўшчынай было заменена на слова **беларус**, а тэрыторыя пачала называцца **Беларуссю**.

Так як першаснае слова **Русь** гістарычна належыць беларускім і ўкраінскім землям, дык беларусы і ўкраінцы гістарычна русіфікаваныя сваёй мовай і менталітэтам.

У апошнія некалькі гадоў пад словам **русіфікацыя** ці **расіізацыя** маецца на ўвазе перанос усяго расійскага на іншыя народы.

Лепшым словам, што вызначае гэты працэс, уяўляецца не **русіфікацыя** ці **расіізацыя**, а слова **маскалізацыя**, бо дакладна вызначае вытокі працэсу.

Міхась ДУБЯГА.

Навіны «Тэхналогіі»

Толькі за апошні год незалежная выдавецкая кампанія «Тэхналогія» выдала самай разнастайнай літаратуры агульным накладам звыш 500 000 асобнікаў. Большая частка гэтых кніг надрукавана на Беларусі ўпершыню.

Каталог

1. Ю.Залоска. Дыялогі з Васілём Быкавым: інтэрв'ю, эсэ. — **95 с. (на бел. мове).**

У «трох вымярэннях» вядзецца дыялог журналіста Юрася Залоскі з Васілём Быкавым: у форме палітычнага інтэрв'ю, размовы на грамадзянскія тэмы, у форме літаратурнай эсэістыкі, «сумоўя» з мастацкімі творамі пісьменніка, як звычайнае чалавечае сумоўе.

2. Ю.Залоска. Версіі. Шлях да храма «idea sui»: дзённік, дыялогі, эсэ. — **463 с. (на бел. мове).**

З якой місіяй беларусы прыйшлі ў свет; якія каштоўнасці за сваю гісторыю стварылі; што паспелі выказаць пра сябе свету; што яшчэ павінны выказаць і стварыць?.. Над гэтымі пытаннямі ў дыялогах з журналістам, аглядальнікам штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» Юрасём Залоскам разважаюць беларускія палітыкі і пісьменнікі, філосафы і навукоўцы, грамадскія дзеячы.

3. Guy Picarda. Minsk: A Historical Guide. (Гай Пікарда. Менск: гістарычны, культурны, бізнэсгід.) — **356 с. (на англ. мове).**

Адна з першых кніг на англійскай мове пра Рэспубліку Беларусь і яе сталіцу — Менск. Прызначаецца для замежных наведвальнікаў краіны, студэнтаў англійскіх аддзяленняў ВНУ і ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй і сучасным станам Беларусі.

4. Курапаты: Арт., навук. справаздача, фотаздымкі. **(З.Пазьняк, Я.Шмыгалёў, М.Крывальцэвіч, А.Іоў.) — 184 с. (на бел. і англійскай мовах).**

Зборнік з'яўляецца дакументальным сведчаннем пра злачынствы сталінскага рэжыму на ўрочышчы Курапаты паблізу Менска. Курапаты — першае з адкрытых у Беларусі месцаў, дзе былі знішчаныя і пахаваныя ахвяры рэпрэсій.

5. Ул.Новік. Беларусь. Новая краіна ва Усходняй Еўропе: Нарыс аб гісторыі, дзяржаўным ладзе, эканоміцы і культуры Беларусі. — **68 с. (на англ., ням., франц. мовах).**

Серыя Беларускага Фонду Сораса «Адкрытае грамадства»:

1. Дж.Лоўзі. Гістарычныя ўводзіны ў філасофію навукі. — **328 с. (на бел. мове).**

У кнізе прасочваецца развіццё поглядаў на метады навуковага даследавання ад часоў старажытнай Грэцыі да нашых дзён.

2. Дапаможнік для журналістаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. — **176 с. (на бел. мове).**

Прысвечаны пытанням арганізацыі і працы перыядычнага друку і электронных СМІ.

3. Ф.Брэтон, С.Пру. Выбух камунікацыі. — **336 с. (на бел. мове).**

Перакazваецца развіццё тэорыі і практыкі масавай інфармацыі і камунікацыі — ад зараджэння піктаграфічнага пісьма ў Месапатаміі да развіцця камп'утарных сетак і электроннай пошты ў наш час.

Серыя «Бібліятэка беларускай дыяспары»

1. Ян Пятроўскі. Ангельска-беларускі, беларуска-ангельскі слоўнік. — **174 с.**

Прызначаны моваведам, студэнтам, што вывучаюць англійскую мову, суайчыннікам, якія жывуць у англамоўных краінах і імкнуцца ўдасканаліць родную мову, а таксама замежным грамадзянам, што бяруцца за вывучэнне беларускай мовы. На Беларусі выдаецца ўпершыню.

2. Службоўнік. — **380 с. (на бел. мове, тры колеры).**

Упершыню перавыдаднае на Беларусі выданне Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы.

3. А.Вініцкі. Да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне. — **180 с. (на бел. мове).**

Унікальныя дакументы, сведчанні, факты з трагічнага лёсу соцень тысяч нашых суайчыннікаў, што апынуліся ўгады Другой сусветнай вайны ў Германіі.

Кампанія «Тэхналогія»
220070, г.Менск,
вул.Магілёўская, 43, офіс 210.
Тэл.: (0172) 27-19-40
Тэл./факс: (0172) 21-77-40

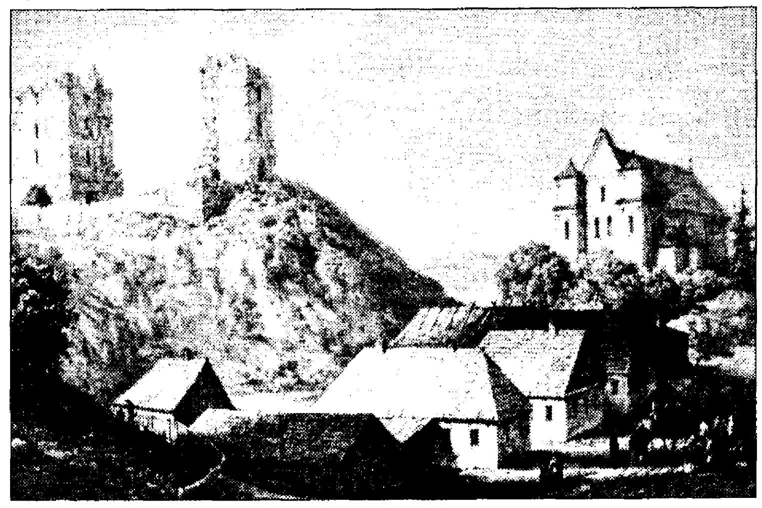

Вядома ж — сталіца!

У старых скандынаўскіх сагах наша краіна названа Гардарыкай — краінай гарадоў. Беларускія археолагі падаюць (ці не фантастычны!?) лік старажытных гарадзішчаў на нашых абшарах. Прыкладам, Л.Д.Побаль перакананы, што іх было каля 600. Іншыя даследнікі налічылі паўтараста. Вядома, не кожнае гарадзішча, што было збудавана нашымі прашчурамі за некалькі стагоддзяў да Хрыстовага нараджэння, можна назваць горадам, але калі хоць адно з пяці, то і ў такім выпадку іх будзе не меней 30. Зрэшты, з летапісаў ды

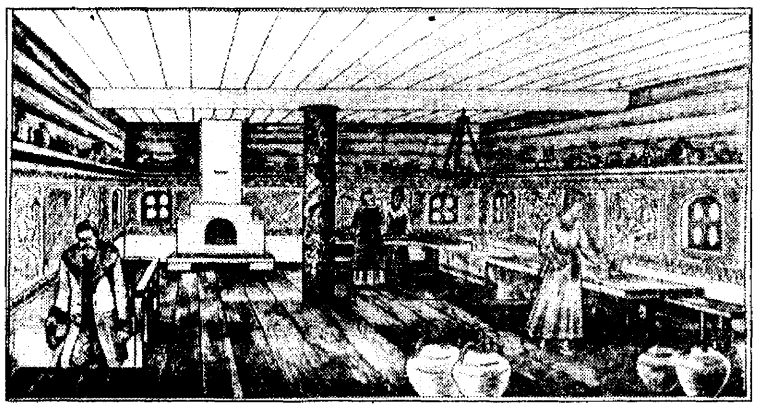

іншых крыніц вядомыя 32 старажытныя крывіцкія, дрыгавіцкія ды радзіміцкія гарады. Кожнаму з іх — сама меней па тысячы гадоў, бо, пэўна ж, нашыя гарады існавалі задоўга да таго, як пра іх згадалі летапісцы.

Адзін з такіх — Навагарадак (Наваградак). Навукоўцы згадзіліся лічыць часам яго заснавання 1044 год, таму сёлета 23—24 верасня ў Навагарадку наладзілі ўрачыстае святкаванне 950-годдзя горада. У сельскагаспадарчым тэхнікуме адбылася навуковая канферэнцыя... На рынку — (г.зн. на пляцы ў цэнтры горада) выступалі калектывы мастацкай самадзейнасці ды прафесійныя музыканты і спевакі... На замчышчы паказалі сваё майстэрства вершнікі на прыгожых пародзістых конях. Шчырую сімпатыю гледачоў, што густа абселі рэшткі абарончых валоў, заваяваў гняды поні, які і забаўляў, і скакаў удала.

Хаця афіцыйна не адбыўся другі з'езд навагарадцаў свету, але людзей, прывязаных сэрцам да гэтага горада, з'ехалася шмат — калі меркаваць з нумароў аўтобусаў.

Прыемна было бачыць жыхароў горада, што сем'ямі хадзілі на рынку, аздобленым некалькімі харугвамі з выявай «Пагоні» і «Чорнага анёла» — герба Навагарадка. Не міналі і замчышча, аглядалі рэшткі велічных замкавых вежаў, дзе любаваліся прыгожымі краявідамі. А далягляды бачацца з замчышча сапраўды велічнымі: не адзін навагарадчанін, пэўна, падумаў, што не выпадкова менавіта гэтае месца прашчуры абралі, каб пабудаваць тут магутны горад.

Дзіўна і прыкра толькі было бачыць пакапаны экскаватарам і неахайна параўнаваны бульдозерам дзядзінец каля вежаў. Мабыць, сапраўды трэба было праверыць

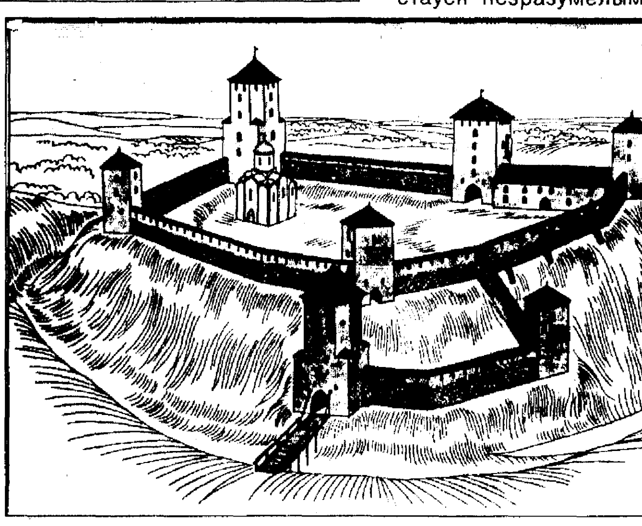

стан падмуркаў, бо дзе-нідзе ў вежах заўважыш трэшчыну. Але капаць экскаватарам? Адзін навагарадчанін, абураючыся, згадаў, як акуратна, старанна аглядаючы кожную жменьку зямлі, капалі калісь археолагі.

А я ўспомніў радкі з кнігі вядомага археолага Фрыды Давыдаўны Гурэвіч «Древний Новогрудок», што была выдадзена ў горадзе па-над Нявой у 1981 годзе.

Навагарадак прывабіў ленінградскіх археолагаў тым, «што быў акружаны паселішчамі і курганнымі могільнікамі з тыпова славянскім інвентаром». Пасля працяглых пошукаў месца раскопу было вырашана даследаваць тэрыторыю пасаду, які ў XII стагоддзі стаў вакольным (г.зн. па-за замкам-«градам») горадам — быў абнесены валам, вышыня якога была каля трох метраў, шырыня — 9—10 метраў. Сістэматычныя раскопкі пачаліся ў 1957 годзе. Археолагі выявілі...

Можна ўявіць, як былі ўражаны археолагі тым, што яны ўбачылі, калі нават праз чвэрць стагоддзя Ф.Д.Гурэвіч напісала: «Вялікім было здзіўленне, калі пры даследаванні пласту XII—XIII стагоддзяў адкрыліся рэшткі зусім незвычайных пабудоў. Уражвала ўсё: іх вялікія памеры (плошча да 100 кв. метраў); наяўнасць аконнага шкла і цэглы, што траплялюся сярод будаўнічых рэшткаў; насценны роспіс адной з пабудоў; разнаякі рыштунак, сярод якога было шмат рэчаў раскошы і унікальных вырабаў з каляровых металаў і жалеза; жалеза ў крыцах і мноства жалезных наканечнікаў стрэл».

Жылыя будынкі XII—XIII стагоддзя захаваліся дрэнна, аднак і тое, што ацалела, выразна разыходзілася з уяўленнямі, якія ўжо мелі археолагі пра жылыя пабудовы старажытных гарадоў. Асабліва ўразілі даследнікаў чатыры дамы, сярод якіх вылучаўся адзін, названы «домам баярына». Ён, верагодна, складаўся з двух памяшканняў. У паўночна-ўсходнім кутку аднаго знаходзілася глінабітная печ; амаль у цэнтры драўлянай падлогі — яма з-пад драўлянага слупа, які мог быць дэкаратыўным або падтрымваў столь. Вокны «дома баярына» былі зашклёнымі — паблізу яго вуглоў знойдзены кавалкі аконнага шкла. Сцены будынка былі атынкаваныя і аздобленыя фрэскавым роспісам. Гісторык Ю.П.Спягальскі спрабаваў рэканструяваць гэты роспіс, што складаўся, паводле яго меркавання, з чырвонага поля і сюжэтных малюнкаў, характар выявы якіх застаўся незразумелым. «Аднак, трэба адзначыць, — сцвярджае Ю.П.Спягальскі, — што якім бы ні быў змест гэтага роспісу, агульны характар карэнным чынам адрозніваў яго ад царкоўных роспісаў». Трэба згадаць, што фрэскавы роспіс у грамадзянскіх пабудовах Навагарадка — з'ява унікальная.

Унікальнай з'яўляецца і асаблівасць жылых пабудоў вакольнага горада таго часу — іх зашклёнасць. Падчас раскопак знойдзена шмат фрагментаў аконнага шкла — дыскі розных дыяметраў. Археолагі лічаць, што ў кожным акне былі тры-чатыры круглыя шыбы. Навагарадскія шкляныя вокны ў будынках XII стагоддзя тым больш здзіўляюць, што, прыкладам, у Масковіі нават у XVI стагоддзі такія вокны былі рэдкасцю. Шматлікія паведамленні іншаземных падарожнікаў XVI—XVII стагоддзяў сведчаць, што ў жылых пабудовах Масквы выкарыстоўваліся валакавыя (засоўваліся дошкай) і слюдзяныя вокны. Ёсць звесткі, што да Пятра Вялікага нават у царскім палацы замест шкляных шыбаў у вокнах была слюда.

Археолагі пагадзіліся, што будынкі, рэшткі якіх яны адкапалі, былі двухпавярховымі. Сярод багатых дамоў вакольнага горада яны не знайшлі аднолькавых будынкаў, усе дамы мелі індывідуальныя рысы. Варта згадаць, што Ф.Д.Гурэвіч зрабіла паводле вынікаў сваіх шматгадовых даследаванняў такую выснову: «Багаты квартал не быў чужародным у Навагарадку, а ўзнік у выніку развіцця мясцовай культуры».

Вось такія сведчанні археолагаў пра першую сталіцу нашай старажытнай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага. На жаль, у дні ўрачыстага святкавання 950-годдзя Навагарадка нішто там не нагадвала пра старажытную сталіцу. Але я не ўяўляю, каб рэшткі вежаў велічнага навагарадскага замка не пакінулі ў душах сучасных навагарадцаў гонар за сваіх продкаў-будаўнічых. Магчыма, у кагосьці карцела пытанне: «Дзеля чаго тут, на высокай гары, быў пабудаваны з валуноў і цэглы магутны і велічны замак?»

Так будавалі сталіцу.

Здзіслаў СІЦЬКА.

На малюнках: 1. Навагарадскі замак XIV стагоддзя. Рэканструкцыя мастака Яўгена Куліка паводле даследаванняў Міхася Ткачова. 2. Квартал вакольнага горада Навагарадка ў XII стагоддзі. Інтэр'ер дома з фрэскамі. XII стагоддзе. Рэканструкцыя мастака Віктара Сташчанюка. 3. Навагарадскі замак XIV ст. Рэканструкцыя Яўгена Куліка паводле даследаванняў Міхася Ткачова. 4. Навагарадскае замчышча. Мал. Н.Орды. Сярэдзіна XIX ст. 5. Вежа «Шчытоўка».

Фотаздымкі з прыватнага збору **Яўгена Куліка** і **Анатоля Клешчука**.

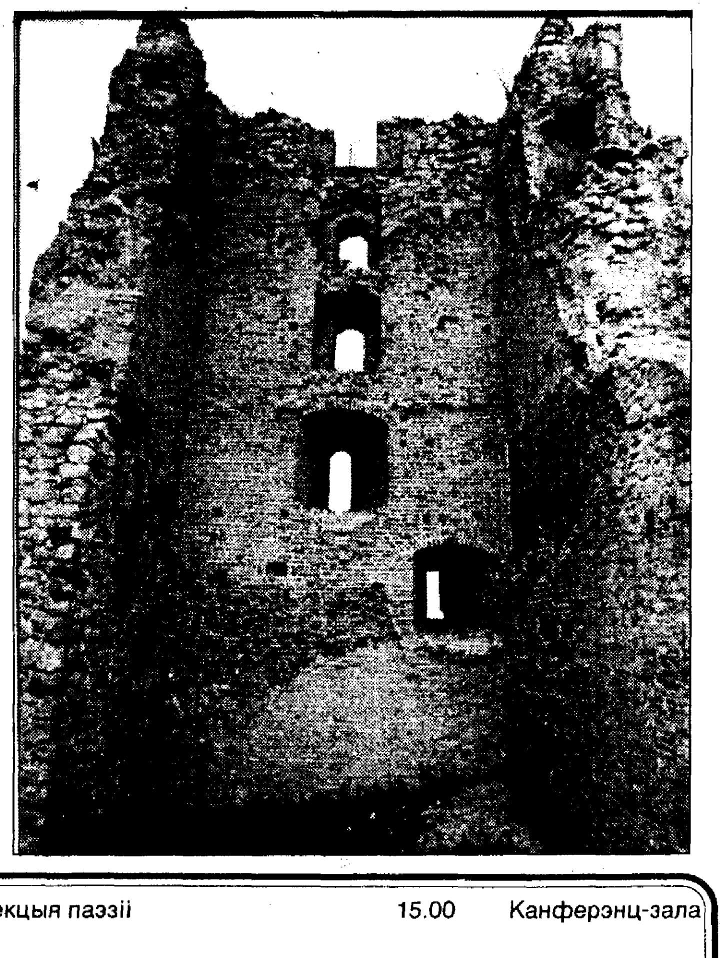

ДОМ ЛІТАРАТАРА ЗАПРАШАЕ

12 кастрычніка чацвер	«Любіце паэтаў, любіце...» Вечар памяці: Рыгору Семашкевічу — 50	18.30	Вялікая зала
13 кастрычніка пятніца	«З верай, надзеяй, любоўю» Прэм'ера кнігі Любові Шэлег «Рамонкавае поле»	18.30	Вялікая зала
17 кастрычніка аўторак	Прэм'ера серыі тэлевізійных мастацкіх фільмаў рэжысёра Віктара Шавялевіча па сцэнарыях Сяргея Тарасава «Пастка для зубра. Ягайла» «Пастка для зубра. Вітаўт»	18.30	Вялікая зала
19 кастрычніка чацвер	Секцыя паэзіі	15.00	Канферэнц-зала
20 кастрычніка пятніца	«На сходзе незвычайна-скрушных дзён...» Паэтычная пятніца Вольгі Куртаніч	18.30	Кавярня
23 кастрычніка панядзелак	Музычна-літаратурная кампазіцыя паводле оперы Антоні Генрыка Радзівіла «Фаўст»	18.30	Вялікая зала
26 кастрычніка чацвер	Секцыя літаратуры для дзяцей і юнацтва	15.00	Канферэнц-зала
30 кастрычніка панядзелак	Секцыя прозы Абмеркаванне творчасці маладых	15.00	Канферэнц-зала

Заснавальнік: ТБМ імя Ф.Скарыны.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220029, г.Менск, вул.Чычэрына, 1. Тэлефон: 33-17-83.

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:
Эрнэст Ялугін — галоўны рэдактар, Лявон Баршчэўскі, Янка Брыль, Анатоль Бутэвіч, Вінцук Вячорка, Віктар Гайсёнак, Радзім Гарэцкі, Ніл Гілевіч, Аляксей Глушко, Сяргей Запрудскі, Анатоль Клышка, Уладзімір Ламека, Зміцер Санько, Яўген Цумараў, Генадзь Цыхун, Віктар Шніп.
Адказны сакратар Здзіслаў Сіцька.

Аўтары надрукаваных матэрыялаў адказваюць за дакладнасць фактаў і іншых звестак. Пункт гледжання аўтара можа не адпавядаць меркаванню рэдакцыі. Рукапісаў рэдакцыя не рэцэнзуе і назад не вяртае.

Індэкс 63865. Замова 516

Друкарня выдавецтва «Беларускі Дом друку». 220041, г.Менск, пр.Ф.Скарыны, 79.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Наклад 4566 паасобнікаў.
Падпісана ў друк 9.10.1995 г. у 15 гадзін.